Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 284 (10881) | 1978 чылдың декабрь 12, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | 2 көп Өртээ

РСФСР-ДЕ ЧУРТТАП ТУРАР ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРГЕ «МААДЫР-ИЕ» ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Оң-болгаш оон-даа хөй уругларны божаан болгаш кижилиткен иелерге «Маадыр-ие» деп хүндүлүг атты тыпсыдыпаан, «Маадыр-ие» орден болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң грамотазы-биле шаңнаары болза:

Мая Дамчаковна Бараанны — Тожу районда «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Кызан Довгаковна Доспанны — Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Караштаан Сүгеевна Кара-Салды — Мөнгүн-Тайга районда «Малчын» совхозтуң ажылчыны.

Сарыжык Коловна Колду—Тожу районда ажылчын.

Дежитпаа Доопаевна Монгушту — Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Оя Данзыновна Ооржакты — Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Бады-Назын Иргитовна Салчакты — Мөнгүн-Тайга районда «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Очур Ховалыговна Суурну — Улут-Хем районда «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Диила Бадановна Хаптыг-оолду—Улут-Хем районда «Улут-Хая» совхозтуң ажылчыны.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1978 чылдың ноябрь 27.

КӨДЭЭ ТУДУГНУҢ ТЕМПИЗИН БЕДИДЕР

СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунга кылган илеткелинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев көдээ ажыл-агыйны улам ынай көдүреринин улуг программазын чедиишкинниг боттандырып чорудары капитал тудугну организастаары-биле дорт харылзаалыг болгаш көдээ черлерге тудугну калбартырының дугайында сагыш салыры амгы үеде партияның аграр политиказының чугула кезээ болур деп чугаалаан.

Бистиң республикада көдээге тудугну хөгжүдерининг талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. «Тыва көдээ тудуг», «Тыва суг тудуг» трестери, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынны тургускан. Ниитизи-биле көдээ черлерде тудугларны кылырынга амгы үеде бистиң республикала тудуг талазы-биле 28 организациялар, 4 мун ажыг тудугжулар ажылдап турар. Онгу беш чылдың ийи чартык чылының иштинде көдээ тудугжулар 107 миллион рубльдиң янзы-бүрү тудуг ажылдарын кылган. Ол-ла үениң дургузунда чуртталга болгаш культура-амыдырал черлерининг тудуунга 21 миллион ажыг рубль акша-хөренгини чарыгдаан болгаш ниити шөлү 73 мун дөрбелчин метр ажыг чуртталга шөлүн, клубтарны, дыштанылга бажыннарын, 3176 олуттуг школаларны болгаш өске-даа тудугларны ажыглалга киирген. Ол ышкаш бистиң республиканың көдээ ишчилери 250 мун ажыг баш санныг бода болгаш шээр малдың кажааларын, 205 мун гектар суггаттыг черлерни алган.

Чамдык чедиишкиннер турза-даа, көдээ тудугнуң темпизи үениң негелдезинге дүүшпейн, оожум бооп турар. Керээлиг тудуг организациялары болгаш «Тыва көдээ тудуг» трест сөөлгү ийи чартык чыл иштинде 10 ажыг миллион рубльдиң тудугмонтаж ажылдарын чедир кылбааны оон хереченгизи болур. Тудугларны ажыглалга киирер хуусаалары үзүп, улам узамдыктырар таварылгалар хөй бооп турар. Чижээ, «Революцияның чалбыыжы» совхозта клуб тоску беш чылда-ла тудуп эгелээн хирезинде ам-даа доозулбаан. Кочетов суурда школаның, Дүргенде — тараа складының болгаш өске-даа чугула тудугларның дужаар хуусаазы эрткенден бээр ийи чартык чыл ажа берген. Оон чылдагааннары тудуг техниказын долу күчүзү-биле ажыглавазында, ажылдың тодаргай графигинин чогу, ажылды четпес механизастааны, а колла чүүл—кижилерниң ажылын чогуур деннелге организаставаны бооп турар. Көдээ тудугларның материал-техниктиг хандырылгазын, тудуг материалдары-биле хандырарын четпес организастап турар. Ол ышкаш тудуг материалдарын сөөртүрүнде, кадагалаарында болгаш ажыглаарында четпестер, төтчеглээр чоруктар база бар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак капитал тудугну экижидерининг дугайында чангыс эвес удаа доктаал шиитпирлерни хүлээп алганы билдингир. Ону амыдыралга боттандырар дээш республиканың тудуг организациялары, ылангыя көдээ тудугжулар, эвээш эвес ажылды кылып турар. Чижээ, олар эптээр демир-бетонну, демир болгаш ыяш материалдарны улам калбаа-биле ажыглап турар апарган. «Көк-Тей» совхозта куш кажаазын, Каа-Хем суурда теплица-чылыткыны, «Россия» совхозта мыйыстыг бода мал фермазын, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Сүт-Хөл» совхозтарда бызаа кажааларын, «Бүрен», «Шекпээр» совхозтарда инек кажааларын үмү-биле эптээр демир-бетон кезектер-биле кылып турар. Ынчалза-даа амгы үениң таарымчалыг тудуг материалдарын ажыглап, тудугнуң шынарын экижидер айтыыр ам-даа ыракта четпес шиитпирлеттинип турар. Ылангыя 2 квартиралыг чуртталга бажыңарының шынары дыка куду: өл ыяш материалдарындан кылган шалалар, эжиктер болгаш рамалар бажыңны ажыглага киирген соонда кургааш, хажыыр болгаш ойбакдыдык черлер дыка хөй апаар. Хана ыяштарының аразын орта сыскыыаан болгулаар. Оон түннелинде ындыг бажыннарга чурттаары дыка таарымча чок болур. Ол ышкаш тудуг трестерининг, демир-бетон заводтарының кылган кылыгларының шынары ам-даа багай.

Көдээге капитал тудугну хөгжүдеринге эн улуг шаптыктыг үүлдерниң бирээзи ажыл шагын чидирери бооп турар. Онгу беш чылдың ийи чыл тос айларының иштинде тудуг техниказының, ажылчын күжүнүң аная турарындан, төптүг болгаш чөптүг эвес-даа чылдагааннар-биле администрацияның чөпшээрел бээринден дыка хөй кижи-хүнү үзүлген. «Тыва көдээ тудуг» тресте 37,6 мун кижи-хүнү, «Тыва суг тудуг» тресте—7,6 мун кижи-хүнү ажыл шагы үзүлген. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкында бо талазы-биле сан оон-даа хөй бооп турар. Бир эвес ол хире хөй кижи-хүнүн чөп ажыглаан болза, 1,5 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын бүдүрүп ап болур турган.

Тудуг организацияларының удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары СЭКП-ниң XXV съездизинин, СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң болгаш партия обкомунуң IV пленумунуң көдээге капитал тудугну экижидер, тудугнуң бүдүрүлге баазаларын тургузарын дарый доозар дугайында шиитпирлерин удуртулга болдургаш, көдээ тудугларны шынарлыг, кедилиг кылырын, чогуур хуусаларда ажыглалга киирерин хандырар ужурлуг. Бо талазы-биле тудуг черлерининг партия организациялары улуг рольду ойнаар ужурлуг.

СЭКП-НИҢ XXV СЬЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

Кызылдың мебель фабриказының чазаныычылары чыл эгезинден тура 507 муң рубльдиг продукциязын бүдүрер тургаш, 601 муң рубль кылдыр бүдүрүп, чыл планын чедиишкинниг күүсеткен. Олар чүгле план күүселдези-биле кызыгаарлаттынмайн, кылып турар продукциязы—шкафтарның, диваннарның, сандайларның шынарынче чичээнгейни салганнар.

Бүдүрүлгениң бо күш-ажылчы чедиишкини — мурнакчыларның ачызында чедип алдынып турар. Бо чылдың эрткен айларында планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткеш, социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнген Владислав Синельниковка коллектив кежигүннери чергаарланыр. Ол ук фабрикага 1958 чылдан бээр ажылдап келген. Дуржулгалыг чазаныычы чүгле хүн үлүүн ажыр иүүседип турар эвес, аныяктарны бо чаагай хөрекке өөредиринге база улуг-хуузун киирип турар.

ЧУРУКТА: В. В. Синельников.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ӨӨРҮНЧҮГ-ДҮР

Леонид Ильич Брежневатиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» деп ажылдарының соонда ам «Кур чер» деп тогаалы парлалгада көстүп келген. Ону бүгү совет улус-биле бир дөмей улуг сонуургалбиле таныжып, номчуп тур бис.

Дайынның аар-берге чылдарында совет кижилерниң чижеглээр чүве чок маадырлыг чоруун «Бичии черде», үреллген хоорайларны, ажыл-агыйны катап тургузарын, аңаа чоннуң, ылангыя ажылчын аңгының, кайгамчык мөзүшынарын «Катап тургузуушкунда» тодады-биле чуруп көргүскен. Ам амыдыралдың кезээ-мөңгеде үндезини, көдээ ажыл-агыйның кол продукциязы—тараа дугайында Леонид Ильич Брежнев «Кур чер» деп ажылында онзалап бижээн.

Дайын сөөлүнүң берге чылдарында партияның мурнунга салдынган кур болгаш курукан черлерни шингээдип, алыр, оон иштинде Казахстанның карак четпес ховуларын тараа бээр кылдыр ажыглаар улуг харысалгалыг ажыл-үүленин башкарарынга Л. И. Брежневатиң бодунуң болгаш ол төөгүлүг эргилденин муң-муң маадырларының ажыл-хөрөөн чылыыбиле сактып бижээни кажаандаа уттундурбас.

Ол төөгүлүг чылдарда хайныккан ажыл-херек Тыванга, оон иштинде тараалаң эвес Тожуга чедир калбарган. Оон мурнунда өөн чыткан Чедерниң, Хендергениң, Шанчының ховулары хуулуп, чоннуң, күрүненин байлаа — тараны берип турар апарганы, ол үеде ол ажылга киржип чораан хоочун кижилер бистерге сагышка дыка өөрүнчүгдүр.

В. ТАМДЫН-ООЛ, персоналдыг пенсионер.

ШЫНАРЫ БЕДИК

Улут-Хем районда «Найырал» совхозтуң механизаторлары көдээ ажыл-агыйны техниказын септээрин үзүктелиишкин чок чорудун турар. Бо чылдың дөртү кварталында септээр ужурлуг турган 18 тракторвуң 12-зин септеп доосканы, беленинин шугумунда тургускан. Алды тараа комбайнының дөртүн база септеп белеткээн. Ажыл-агыйда бар бүгү сеялкаларның 60 хуузун бүрүн белеткеп алган. Совхозта септелгениң темпизи дүрген, шынары бедик болуп турар.

И. ОЛДЫРЕВ.
Улут-Хем район.

ПАРТИЯ АЖЫЛЫНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫН СОЛЧУРУ-БИЛЕ

Моол Арат Республикадан бистиң республикага партажылдың дуржулгазын өөренип, таныжып келген партия ажылдакчылары-биле дүүн СЭКП обкомунга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИН ужурашкан.

Моол Арат Республиканың Үбса-Нур, Завхан болгаш Мурнуу-Гоби аймактарының күрүне ажылагый болгаш көдээ ажылагый каттыжыышкыннарының партком секретарылары бистиң республикага үш неделя дургузунда чоруп келгеннер. Бо үениң дургузунда олар Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Барыын-Хемчик районнарга чораннар. Моол аалчылар ол черлерге партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының организас-массалыг ажылының дуржулгазы-биле, а ол ышкаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин, ылаңгыя сүт-бараан фермаларының, малчын бригадаларның болгаш машина-трактор мастерскияларының ажылы-биле бага планнаашкынны чорударының аргадары-биле таныышканнар. Парткомнарның болгаш партия организацияларының хуралдарынга, политиктиг чырыдыышкын четкилериниң кичээлдеринге олар олурушкан болгаш культура албан черлеринге, дыштанылга кежээлеринге баргылаар, мал болгаш чер ажылының мурнакчылары-биле ужурашканнар.

Моол өөнүктер Ак-Довуракка барып, Тывазын, В. И. Ленин аттыг даг-дүгү арыглаар комбинадында партийжи база масса-политиктиг ажылдарның дугайын сонуургааннар. МАР-ның партия ажылдакчыларынга лекцияларны болгаш беседаларны СЭКП райкомдарының секретарылары, Советтер ажылдакчылары, совхозтарның партия организацияларының секретарылары кылганнар.

МАР-ның партия ажылдакчылары СЭКП обкомунун, оон килдистиниң харысалгалыг ажылдакчылары-биле, а ол ышкаш республиканың Көдээ ажылагый министерствосунуң профоблчөвүлелдиг база ВЛКСМ обкомунуң ажылдакчылары-биле беседалашкан.

Кызылдың төөгүлүг черлерин, хөгжүм-шин театрын аалчылар улуг сонуургал-биле көргеннер. Олар дзөрбе комбинадының болгаш малды тускайыттынган шөлдерде азыраа турар «Сукпак» каттыжыышкынның ажылы-биле танышканнар.

Дүүн, беседа үезинде, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин СЭКП-ниң XXV съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш партия, совет органнарының республиканың ажылы чоннарын мобилизастаар талазы-биле ажылының дугайында, онгу беш чылдың, ылаңгыя оон үшкү чылының планнарының күүселдезинин дугайында, Тываның социал болгаш культура хөгжүлдезинин дугайында Моолдуң партия ажылдакчыларынга тодаргай чугаалап берген.

МАР-ның партия ажылдакчыларының удуртукчузу Батжаргал Бадарчийн чоннуң амыдырал чуртталгазы-биле, ажыл-херектери-биле, а ол ышкаш республиканың бүдүрүлгелериниң, ажыл-агыйларының, партия база совет органнарының ажылы-биле таныжарынга таарымчалыг арганы бергени дээш үректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткен.

Ук беседага СЭКП обкомунуң харысалгалыг ажылдакчылары киришкеннер.

Даарга ийи-дүүмэ Моолдуң партия ажылдакчылары чуртунче чаныктарлар.

КЫШТАГЛААШКЫН—ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛ-ИШ

УЛУГ-ХЕМ: чемниң чарыгдалы, чем цехтериниң ажыктыы кандыгыл?

Улуг-Хем районуң ажыл-агыйлары бо чылын ниитиниң малынга чем белеткээринин планын күүсеттөөн. Чемгерилге единицазы-биле алырга, 57539 тонна чемгерилге единицазы херек турган болза, ам бары чүгле — 10752 тонна азы 18,6 хуу.

СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели мал чемнерин камнаалгалыг чарыгдаар дугайында тускай доктаалды үндүрген. Чем цехтериниң ажыктыын бедидериниң, бар чемнерин чүгле хайындырып, болбаазырадып, амдан-сүүзүн кииргеш, малга бээриниң эргежок чугулазын ол доктаалда айыткан. Улуг-Хем районуң ажыл-агыйларында мал чемин канчаар чарыгдап турарыл? Чем цехтериниң ажылдап турары, ажыктыы кандыгыл? Бо айтырыгларны каттышкан рейд бригадазы тодарадып көрген.

БҮГҮ КҮЧҮЗҮ-БИЛЕ АЖЫЛДАП ТУРАР

Улуг-Хем районда эн-не хөй чем цехтери—«ҮТКА 25 чылы» совхозта. Ында Арыскан, Иштии-Хем салбырларында, семиртилге шөлүнде—үш, хаван фермазында—ийи, шупту беш чем цеги бар.

Ажыл-агыйның мал чемин курлавырлап алганынга хамаарыштыр, совхозтуң кол зоотехниги Николай Тимофеевич Букша мынча диди:

— Сигенни 2125 тоннаны, силосту—1880 тоннаны, будук-бүрүнү—310 тоннаны белеткөөн. Хереглеттиниери 10872 тонна чемгерилге единицазы, курлавырлап алганывыс—1705 тонна чемгерилге единицазы, азы чүгле 10 хуузу. Мынчангаш чемни эң-не камныг чарыгдаарынга, хайындырып, амдан-сүүзүн киирип бээринге онза кичээнгейни салып турар бис.

Бо ажыл-агый чемни камныг чарыгдаарында, ону болбаазыраткаш малга бээринге чогуур сагышты салып турар. Бүгү чем цехтери бүрүн күчүзү-биле ажылдап турар. Тус-тус салбырларга белеткөөн мал чемин деңзилээш, акт өзугаар хүлээткен. Ферма бүрүзүнде тускай кижи чемни харылап, кымга чеже хемчээлдигни чөпшээрел өзугаар деңзилеп бергенин тускай майыкка бүрүткеп турар.

Маңаа чаңгыс чижектен ап көрөлицер. Совхозтуң Арыскан салбырында саар инектин төп фермазы бар. Аңаа чем цеги октябрь ортандан бээр ажылдап келген. Саванны чүгле хөөлүп чымчаткаш, өске чүүлдер-биле амдан-сүүзүн киир холааш бээрин чурумчуткан. Фермада чем хайындырар доскаарга бир тонна ажыг холуксаа кирер. Тонна хөөндектөөн саваңга 300 килограмм комбикорм, 10 килограмм дус болгаш 10 килограмм чугай холааш, изиг суг-биле хойтказ, бус-биле чымчадыр. Ындыг рецептини кол зоотехник баш удур тургузуп берген. Ам ол өзугаар кылып турар. Хүнде ийи тонна хөөндектөөн саванны чымчадыр хайындырган, саар инектерге бээр. Ынчалзажок ферма четпес чүве болза, саар инектерни ам-даа тургузу азыралда тургуспайн, хүндүе черге откарып, чүгле эртен, кежээ чемгерип турары болур.

«РЕЦЕПТИЗИ БИЛДИНМЕС»

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы фермазында тос чүе ажыг инек кыштап турар. Саары—380 ажыг. Фермада чем курлавыры: сигеп 563 тонна, силос 661 тонна, Алтайда белеткөөн саванган 70 тоннаны фермада эккеп дужүрген, ам-даа 640 тоннаны ол ырак черден сөөртүп алыр. Курлавырлаан чем ынча хөй инекти кыш ажыр азыраарынга чедишпези билдингир. Ынчангаш ферманың малчыннары чем белеткөөр цехке саванны хаймыдырын болбаазырадырынче ноябрь эгезинде-ле киргеп.

— Инекке хүнде бээр чем рациону кандыгыл? — деп, ферманың зоотехниги Александр Кара-оолдан айтырдывыс.

— Саар инекке хүнде сигенни 5 килограммны, саванны 2 килограммны, оон аңгыда чарбаны 2 килограммны берип тур бис—деп, ол харылады.—Силос эвээш болганда амдыызында аңаа дөгбөөн.

— Хүнде ол чедер бе?

— Ажырбас, чер оттап турар...

Моон ап көөрге, бо фермада чемни хөлүн эрттир хумагалап турары тодаргайдыр. Ынчалзажок бо фермага бисти өске чүүл кайгаткан.

Зоотехниктиң чалаанызыбиле ферманың чем белеткөөр цегиниге бардывыс. Савац хөөндектөөр машина, сут изидер, бус үндүрер котелдар, чем хайындырар сава шыпан-ла ойталаашкын чок ажылдап турар мыдыг.

— Саваңга чүнү холуп турар силер?—деп, зоотехниктен айтырдывыс.

—Саваңга чүнү-даа холуас боор чүве-дир, даргалар — деп, чем цегиниң ажылчыны Василий Даваакай үзе киирип харылады. — Чүгле ол бодун буска чымчадып каар, ол-ла-дыр.

Зоотехник Александр Николаевич тула берген хевирлиг, өлөөн ыыт чок тура, мынча диди:

— Рецептизи билдинмеестир... Ынчангаш чүгле саванның бодун холуксаа чокка ылбырадып тур бис.

— А комбикормну, микроэлементилерни чоп холуп болбазыл?

— Чарбаны холуур дээрге эвээш. А микроэлементилерни...

Ол фермада чем цеги ажылдап эгелээнден бээр ай эртип турар. А совхозтуң удуртукчулары ында чемни канчаар болбаазырадып турарын амдаа сонуургап көрбөөн.

Кожазында «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Оймак фермазында чем белеткөөр цехте өзулуг-ла «каъдык» хайындыргаш, инектерге берип турар. Аңаа бир хайындырарда 800 килограмм комбикормну 80 килограмм люцерна далганын доскаарга ургаш, олче 120 кг сут кудуп алыр. Ол мырыңай мышпак каъдык болур. Ол-ла совхозтуң Торгалыгда төп сүт-бараан фермазында инектерге суук чудан хайындырын ижиртип турар. Бо ажыл-агыйның ийи фермазында чарбаны хайындырып берип турары ийи аңгы. Кандыг-даа доктаатканы рецепт чок. Бодавыже бо совхозтуң удуртукчулары чем цехтериге чем белеткөөрин азылаап таарыштырбайн, контроль-давайн турар-дыр.

ЧЕР ОДАРЫНГА ЫНАНГАШ...

Рейд бригадазының хынап көрген ажыл-агыйларының эң-не доразы «Найырал» совхоз болган. Районуң көдээ ажылагый эргелелиниң медээзинден алырга, «Найырал» совхозта үш чем цеги шуулу ажылдап турар. А херек кырында хынап көөрге, үш чем цегиниң чүгле чаңгызын чаала ажылдадып эгелээн. Бо ажыл-агыйда курлавырлаттынган мал чемин эвээш. Ынчангаш маңаа бар чемнерни эң-не хумагалыг болбаазыраткаш, малга бээри негеттинин турар. Ол хирезинде саванны, чарбаны хайындырын болбаазыраткаш, курлаг олчаавга инектерге каан берип турар. Совхозтуң Кара-Тал салбырында чем цеги рейд бригадазының хынала кылып келген хүнүнге чедир белеп эвес болган. Ону баш удур белеткеп ап болур турган. Ынчалзажок ажыл-агыйның удуртукчулары «чем эвээш, кыш ам-даа элек, мал черден отташ тургай аан» дээр хөөнбиле чем цегин белеткөөрүнге далашаан. А малга саванны курлаг берип турган. Ол дээрге ажыл-агыйжы эвес чоруук-тур.

Черле ынчаш, чер одарынга ынанып чорук ажык бербес дээрзин тодаргай фактылар бадыткан турар. «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы фермазы инектерни черге откарып, чүгле эртен, кежээ немелде чем берип турар. Ынчангаш чайын бир инектен хүнде 8 килограмм сүт саан ап турган болза, ам чүгле 3 килограмм сүт ап турар. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан фермазы чайын бир инектен 9 килограмм сүт ап тургаш, ам хүнде бир инектен 3,5 килограмм сүт ап турар апарган. А «Найырал» совхозтуң Кара-Тал фермазы чемни болбаазыратпайн, курлаг берген, чайгы сес килограммның орнуна ам бир инектен чүгле ийи килограмм сүт ап турар. Саар инектерни тургузу азыралга киирбейн, кыжын чер одарынга тургусканының уржуу-биле ол ажыл-агыйлар тонна-тонна сүттү чедир албайн турар. Саар инектерни тургузу азыралга тургускының аныктыын «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыг фермазының чижээнден көрүп болур. Ол ферма ам саар инекке чем берип турарының хүнде рацион мындыг: Сигеп 6 килограмм, силос 20 килограмм, концентрат 2 килограмм, а оон ыныай 1,5 килограмм чарбаны чудан кылгаш бээр. Ынчангаш инектер тургузу азыралда турар. Оон түннелинде ферма саар инек бүрүзүнден хүнде 5 килограмм сүттү ам-даа саап турар.

Ниитизи-биле Улуг-Хем районда мал кыштаглаашкыны багай эвес эртип турар. Ынчалзажок кыштың бергели мурнунда дээрзин утпас херек. Ам эң-не чугула чүүл—кыштаглаашкынның баштайгы үезинде илерегтинген четпестерни дарый чайлаткаш, ажыл-херекте чогуур негелделерниң деңнелинге тургузары болур.

Ажыл-агыйларда бүгү-ле чем цехтери бүрүн күчүзү-биле ажылдап турар ужурлуг. Маңаа кол чүве — чемни канчаар болбаазырадырының чогуур рецептизин специалистер баш удур тургузуп, ону сагырын хүн бүрү чедип алыры болур. Килограмм чем бүрүзүн берамчелиг ажыглаары дээш демиселди чорудар. Бар мал чемнерин камнаалгалыг чарыгдаарын, чем цехтериниң ажыктыын бедидеран СЭКП райкому, райкүүском болгаш оон көдээ ажыл-агый эргелели хүн бүрүнүң кошкаш дивее контролюнга алыр хүлээлгелиг.

Каттышкан рейд бригадазы:

В. ПДАМ, Улуг-Хем районуң улусчу контроль комитединин даргазы.

А. ОКСУР, «Улуг-Хем» солуниуң корр.

А. ХОВАЛЫГ, «Тываның аныктары» солуниуң корр.

К. АРАКЧАА, «Шын» солуниуң корр.

СЭКП ТК-ныҥ июль (1978 ч.) Пленумунуҥ шиитпирлерин — амыдыралга

КОММУНИСТЕРНИҤ АВАҤГАРДЧЫ РОЛЮ

1979 чыл СЭКП ТК-ныҥ июль (1978 чыл) Пленумунуҥ шиитпирлерин херек кырында боттандырып эгелээрвистиҥ баштайгы чылы болур деп, СЭКП ТК-ныҥ чоокта чаа эрткен ноябрь Пленумунга чугаазынга СЭКП ТК-ныҥ Чиҥгине секретары эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниге чурттуг бо чылын чедип алган чедишкиннерин сеткил ханыышкыны-биле демдеглээш, эш Л. И. Брежнев эт, сүт болгаш көдээ ажыл-агыйын өске-даа продуктуларын бүдүрериниге көскү өзүлдени чедип алыры эк чугула үүл болур, ону чедип алырыныҥ аргалары-даа бар дээрзин онаалап айыткан.

Бо чугула сорулгаларны шиитпирээриниге кол күш хамыктын мурнунда көдээ коммунистер болур ужуралыг. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниге оларныҥ авангардчы ролюндан, харысалгазындан, ажыл-херекке идепкейиннден, организастыг чоруундан хөй үүлдер хамааржыр. Ынчангаш «Хемчик» совхозтуҥ парткому болгаш партия эге организациялары ол айтырыгларже улуг кижээнгейни салып, коммунистерни совхоз бүдүрүлгезиниге таарыштыр тургузар ажылды күштелдирген. Бисте 94 коммунистиҥ 24-үү мал ажылында, 23-үү ховуда, 15-и тудугда быжыглаттынган. Оларныҥ аразында хойжулар, саанчылар, механизаторлар, суггатчылар эвээш эвес.

Совхозтуҥ экономиказыныҥ кол адыры мал ажылын улам ыцай хөгжүдер, ооҥ продуктулуун бедидер дээш ол чугула участокче коммунистерни чорудар, оларны аҥаа быжыглаар талазы-биле ажылдарны партия эге организациялары күштелдиргеи.

Мурнуку чылдарда көргүзүүлери куду, хожудап турган участоктарже дуржулгалыг мурнакчы коммунистерни чорудар айтырыгны совхозтуҥ дирекциязы, партия организациязы багай эвес шиитпирлеп келгениниҥ ам ажылагыйынаҥ ындыг участоктары социалистиг чарыштың тиилекчилери боон турар. Ындыг коллективтерге Ак-Хемниҥ хойжу бригадазын, Бүйылак сүт-бараан фермазын хамаарыштырып болур. Коммунист Чакып Сотпаевич Салчак мурнунда совхозка чоларчылаан турган. Ооҥ организакчы мөзүлүүн, күш-ажылга мергежилдиин барымдаалаш, партком Ак-Хемниҥ хойжу бригадазын бригадирээрин аҥаа сүмелээнинден бээр бир чыл ажып турар.

Бо үениҥ иштинде ол ажылшчы, кызымаан көргүзүүн, эрткен кыштың чамдык берге үелери турза-даа, ажыл-херекте, социалистиг чарышты чөп организастаанындан ооҥ бригадазы төрүүр чүс баш хойга онааштыр 86 хураганы ап, ниити малдың баш санын 98,5 хуу камгалап алган. Коммунист Салчак Чакын бригадазында ажылдап турар тускай эртемниглерни, малчыннарны сырый каттышкан демниг коллектив кылдыр каттыштырып шыдаан. Ниитиниҥ малын кыштан хүр ажырып база малдың чаш төлүн менди камгалап алыр талазы-биле республиканың ажыл-агыйларының аразында социалистиг чарышка бистиҥ совхозтуҥ бирги черни алганында ол коллектив улуг үлүүн киирген.

Ол ышкаш Бүйылак сүт-бараан фермазы (бригадири коммунист О. Б. Саая) бо чылын сүт саалдазын көвүдеди, бода малдың баш санын 99,5 хуу камгалап ап, республикада сүт-бараан фермаларының аразында чарышка бирги черни ап, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниҥ Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому ол коллективти бирги чергениҥ диплому, 100 рубль-биле шаҥнаан. Бо улуг эвес коллективтиҥ дайынчы өзээ—ында партия бөлүү (организакчызы Тыва АССР-ниҥ Дээди Советиниҥ депутады А. М. Монгуш). Ында бүгү ажыл-иштин организакчылары база-ла коммунистер. Хомушку Дагбы, Зоя Сарыглар, Хомушку Хирлит, Мария Хомушку, Саая Көккыс олар социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге бедик көргүзүүлерни чедип ап, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип келгеннер. Ферманыҥ коллективи бо чылын күүнеге сүт садар планын күүседириниҥ кырында келген. Саанчыларын, малчыннарын билиин бедидери-биле коммунистиг күш-ажылдың школазы, зооветеринарлыг болгүмнер үш кезек черде доктаамал ажылдап турар.

Бисте совхоз бүдүрүлгезиниге бедик көргүзүүлерни чедип ап турар коммунистерниҥ саны чыл келген тудум-на көвүдеп турар. Маҥаа хойжулар Саая Шенгир-оол, Саая Серен, Хомушку Эрес-оол, сарыык кадарчылы Саая Очур-оол дээш ооҥ-даа өскелерни хамаарыштырып болур. Олар бо чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 86-дан 106 чедир хураганы алганнар. Ол ышкаш коммунист механизаторлар А. Очаа, К. О. Ооржак, Н. С. Сендаш, К. П. Хомушку, чолзачылар А. С. Монгуш, Б. Хомушку, суггатчылар К. Т. Донгак, Х. Седип-оол суглар ажылдың нормазын доктаамал ажыр күүседип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар. Коммунистериниҥ болгаш ажылчыннарның күжениишкиниг ажыл-ижиниҥ түвелиинде совхоз күүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының чыл планын чедишкиниг күүседип, эттиг—103,5 хуу, дүктү—106,7, сүттү—94,4 хуу күүсеткилээн. Малдың өлүп хораар чоруу кызырлып, продуктулуу өедээн база төрүүр чүс башка онааштыр 91 хураганы, 90 кулунну, 63 быззааны камгалап алган. Бо чылдың үш кварталдарының түвели-биле совхоз республиканың ажыл-агыйларының аразында чарышка тиилекчи боон, СЭКП Тыва обкомунуҥ, Министрлер Чөвүлелизиҥ, профоблчөвүлелдиҥ болгаш ВЛКСМ обкомунуҥ ажылагыйлар аразында шилчиир Кызыл тугун болгаш акша шаҥнадын алган.

Бистиҥ партия организациязында даандырган ажылхеректи бедик харысалгабиле көөр, боттарының эрес-шудургу ажылы-биле өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп, коммунистиҥ адын төлептиг эдилеп чоруур өскедаа эштер бар. Ындыларга Хомушку Багай-оол, Ондар Хувар, Кара-Сал Чүнней, Сарыглар Долума болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Партия организацияларында коммунистер шупту партийжи даалгалыг. Олар профэвлел, комсомол болгаш соцчулдалыг өске-даа хөй-ниити ажылдарында киржип, агитаторлар, пропагандистер, политинформаторлар болуп ажылдап турар. Чоп ортузунга политиктиг ажылды күштелдирерде партком, партия эге организациялары идепкейлиг коммунистерге кол даянып келген. Пропагандист, агитатор, политинформатор партийжи даалгазын ак сеткилдиг күүседип турар коммунистер Н. С. Делег-оол, С. Д. Хомушку, У. Д. Монгуш, О. Д. Хертек сүглар ол бедик харысалгага төлептиг болуп турарлар.

Совхоз бүдүрүлгезиниге коммунистиҥ ролюн, харысалгазын бедидер сорулга-биле оларныҥ отчёттарын, дыҥнадыгларын парткомга, партбюроларга, коммунистиҥ хураларынга дыҥнап турары чаҥчыл апарган. Чижээ, парткомнуҥ эзлчеглиг хуралынга совхозтуҥ кол агроному К. К. Хомушкунуҥ, тудугда партия организациязынын хуралынга тудугжу Хомушку Маадыр-оолдуҥ, Хомушку Долдумааныҥ, төөрт партия эге организациязының хуралынга Хертек Бапуунук партийжи даалгазын күүседип турарының талазы-биле отчёттарын алгылаан.

СЭКП ТК-ныҥ июль (1978 чыл) Пленумунуҥ шиитпирлериниге база аҥаа эш Л. И. Брежневтиҥ илеткелинде айыттынган сорулгаларга дүүштүр партия организациязының сорулгаларының дуйында айтырыгны хуралга чугаалашкаш, коммунист бүрүзүүнүҥ бүдүрүлгеге авангардчы ролюнуҥ дугайын ханызы-биле сайгарып көрген. Амгы үеде ол хуралдың доктаалының күүселдезин организастаарынче кичээнгейни күштелдирип турар.

Бо хүннерде совхозтуҥ партия организацияларының мурнунда харысалгалыг сорулга туруп турар. 1979 чылдың кыжынында ниитиниҥ малын кыштан менди ажырып, ооҥ чаш төлүн менди камгалап алыр дээш ам аажок күжениишкиниг ажылдап турар. Ол бүгүнүн организакчылары база-ла коммунистер. Бо чылын 32 коданга 14 мун ажыг шээр мал, 7 кезек черге бода мал кыштаар. Ниитизи-биле кыштаглаашкынга белеткел бо чылын багай эвес чоруттунган.

Ындыг-даа болза коммунистериниҥ авангардчы ролюн, даандырган ажыл-херекке харысалгазын бедидер, сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле парткомнуҥ база бригада партия организацияларының ажылында четпестер база бар. Коммунистериниҥ тус-тузу-биле ажыл ам-даа кошкак, оларныҥ чамдыктары алган хүлээлгезин күүсетпес чоруктар бар болуп артыышаан. Чамдык партия эге организациялары коммунистерден негелдеп кошкатканындан планныг ожаалдазын күүсетпес, өре-самчыдаддыг кадарчылар бар. Чижээ, сарлык кадарчызы Кара-Сал Сайын-оол харысалга чогу-биле 30 ажыг сарлыктарны оорлаткаш, ажылындан үндүрткен. Малчын С. М. Хомушку малдың чаш төлүн харысалга чогу-биле хоратканы дээш партия талазы-биле хемчет алдырткан. Ындыг коммунистерге хамаарыштыр моон соңгаар шыгыы хемчеглерни алыр ужурлуг бис.

Бистиҥ партиявыс коммунистериниҥ авангардчы ролюн улам бедидер дугайын доктаамал айтып турар болгай. Ынчангаш коммунист бүрүзү онаашкан ажылынга бот-харысалгалыг болуп, бүдүрүлгениҥ участок бүрүзүнге организакчы болгаш кижизидикчи болуру—ооҥ бедик хүлээлгези болурун медереп билири чугула. Совхозта партком база бригада парторганизациялары коммунистериниҥ бүдүрүлгеге база хөй-ниити амыдыралынга авангардчы ролюн болгаш харысалгазын бедидер дээш моон соңгаар-даа шудургу ажылдарны чорудар апаар.

С. ДАШ-ООЛ.

«Хемчик» совхозта партком секретары.

АЖЫЛЫНГА БЕРДИНГЕН

Прасковья Лукинична Клепикова 1946 чылда Кызыл хоорайга кижи эмчизиниҥ сестраларының курузун доскаш, чедип алганы мергежилинден өске ажыл кылып көрбээн. Ол баштай аҥаа сестра турган, ам улуг сестра боон депшээн. Прасковья Лукиничнаның ниити ажылының стажы ам 32 чыл чедип турар.

Балгазынның туберкулёзка удур санаторийинге дыштанып азы эмненип турган кижилерге эҥ эптигээлдек чоруу болгаш кичээнгейлии дээш 1972 чылда П. Клепикованы администрация черинден өртектиг чүүлдер-биле шаҥнаан болгаш ооҥ хөй чылда кызымак ажылдаанын бедии-биле үнелеп демдеглээн.

Туберкулёзка удур санаторий 1948 чылга чедир чаҥгыс эмчилиг болгаш үш сестралыг, чүгле чайын ажылдаар эмнелге чери турган. Ол үеде Прасковья Лукинична лаборантының хүлээлгезин база күүседип турган. Ук санаторий ам бүдүн чыл иштинде ажылдаар улуг эмнелге чери болу берген. Балгазын санаторийде ам дээди эртемниг чеди эмчи болгаш сестраларның улуг бөлүү ажылдап турар.

1975 чылда санаторийниҥ ажыттынганындан бээр үжен беш чыл болганында Прасковья Лукиничнаны Тыва АССР-ниҥ Дээди Советиниҥ Президиумунуҥ Хүндүлел бижиктиҥ-биле шаҥнаан. Оон аҥгыда П. Клепикованы Ленинчи юбилей медалы-биле база шаҥнаан.

Балгазын санаторийинге эмненгеш, кадыы эттингеш, чаныып чоруп турар кижилер Прасковья Лукиничнага улуу-биле өөрүп четтиргенин чүүрктиҥ ханызындан илергейлеп турарлар.

Кижилерниҥ өөрүп четтиргенин илергейлээн байыр чедириишкининге ол:

— «Кижилерниҥ кадыын камгалаары мээн ыдыктыг хүлээлгем!» деп харыылап турар.

М. СУНДУЙ.

ЧУРУКТА: эмчи сестразы П. Л. Клепикова.

Авторнуҥ фотозу.

Найыралдың быжыг доҥу

«ЭРЕС-ДИДИМ МААДЫРГА...»

...Москвада С. П. Боткин аттыг клиниктиг эмнелгеге согур-шөйүндүгү хоочурап аараан кижини дүне эккелген. Ол дээрге Москваның бир дээди өөредилге черинде өөренип турар аныяк моол ол болган. Ооҥ аарык доп-дораан келип эмнээри негеттинге берген. Ол дүне аҥаа дежурныйлап турган эмчи Александр Семенович Немой ону кескен. Удаваанда ол көҥгүс кадык болуп, сеззэн болгаш ону кезип эмнээн эмчиге чүрөктүҥ ханызындан өөрүп четтириишкинин илергейлээн. Ынчан моол ол: «Дыштанылгаан үеликде төрээн чуртум—Моолче баар мен. Оон силергe кандыг-ла-бир белектен эккээрин орадажык көрейн, доктор»—дээн.

Александр Семенович хулумуреш, «Белектиҥ дерзе чүү боор» дээн. Ынчалзажок ооҥ бодалынга бичии үеликде Моолга эрттирген шаанды чылдары кире хонуп келген.

Ол дээрге ынчангы Моолга аар-берге, дүвүрүннүг турган уе-дир. Ак дээрбечилер бөлүк-бөлүк боон алгаш, уламдан чылбыртып унуп кээп, ей-өйде халдап, өглерни өртедип, малды дээрбечи үзүр-биле былаап ап, араттарны өлүрүп турулаан. Чуртка халдавырлыг аарыг кедерээн, кижилер кожа-хелбээзи-биле өлүп турган. Эмчилер чогундан ламалар, хамнар, төөредиҥчилер аарыг кижилерни кайы хамаан чок өмнеп турган. Шак ол үеде моол улус эмчилер чорудун бөгөр дугайында Совет чазактан дилеп кылган.

...Москвениҥ Бирги медицина институдунуҥ доозукчулары Ася биле Семен Немойлар 1930 чылдың июльдуҥ бир хүнүнде Моолдуҥ чуртажылыг Цэцэрлэг дөп черинге чедип келгеннер. Олар боттарының 3 харлыг оглун база ап чораннар. Хөй чылдар эрткен соонда Москвага моол студентини кезип эмнээн Александр Семенович Немой ол болган. Ынчан ооҥ аҥа-иези Моолга барган черинге узун чудуктардан кылган эмнелге пунктузунуҥ улуг бажыҥын туттурганнар. Ынчалзажок баштайгы үеде олчаа ким-даа келбес, эзи турун берген. Ынчан баарга, Совет Эвилелиндеи келген эмчилер Ася биле Семен Немойлар түс черниҥ чурттажыларынаҥ өртүүнге суртеалды калбартырга-даа, олар эмнелгеге биезеи хевээр-ле келбес турган.

Бир катап Семен ножалынаҥ бир черге чораан, дагда бир ырак аалга аараан, өлүр чыгаан оога таваржы берген. Чүгле доҥгуп тынып чаткан ооды эмчи ап алгаш, эмнелге пунктузунга эккелген. Аарыг ооды өрнүнүҥ чанынга эмчилер ийи неделя хире турган киленнер. Ынчангаш ооды өлүктен олар кижелеп алган.

«Өлүр Всё берген ооды ким-тыным орус эмчи ксмалап алганы деп медээ бүүр, аймакка конгуг дүрзек тарай берген.

Көдээ эмнелгениҥ Сажыныҥче кижилер баштай бүгүрел чок кээп турза-турга, чоорту эҥдерли бөгөр апаргаан. Цэцэрлэгге ажылдаан бештайгы ийи чылдарында Ася биле Семен эҥ хүндүлүг кижилер болу берген. Оларныҥ бичии өрөлиинге кезегде долдуг улус чыла таарап турар апаргаан. Боже чүгле эмнелге дузазын алыр дээш эвес, харын Ленининиҥ өндүр улуг чурту—Советтер чуртунуҥ дугайын олардан дыҥнап, билип алыр дээш чок кээп турганы ол.

1932 чылдың бир дүнелиндe Цэцэрлэгден ырак эвес черге баа катап контрреволюстуг үймээн үнген. 1917 чылдан бөгөр коммунист Семен Немой ынчан балыг шарыыр маллаллыг, эмнер сукган сумказын алгаш, кадайын баа ола оглун эргеледип ошкаш, үймээнни баар дээш көдүрүп үнген улусчу бежиселчилер-биле кады чорупкан.

Бүгү талаларындан даларга бүзөлеткен, чалым ыллыг кызаа черге тулчуушкун аажок аар-берге болган. Балыглаттырган хөй-хөй дзйынчыларның балыгын аҥаа ол шарып берип турган. Совет эмчини дайыннар алган, бүзөлеп турган, тудуп алган болгаш ону араатанныг дзурбиле хилинчектеп өлүрүннер.

Элээн каш хонук эрткенде Моолдуҥ араттың революстуг шериниҥ кегектери чедип келгеш, ак дээрбечилерни чыла шапкан соонда, совет эмчиниҥ өлгениниҥ дугайы бүгүдеге биллине берген. Мөгээн мадырныҥ мөчүүк тыныкаш, Цэцэрлэгге хумагалы-биле эккелген болгаш аҥаа орнукшудун каан. Ынчаарга ооҥ кадайы оглу-биле кады удаваанда Совет дешелиниҥ дедир чакып келген...

Александр Семенович Немой кезип эмнээни моол ооллбиле ужурашкаш, ол бүгүнүҥ дугайын сактып келген, ынчангаш ол адалының кыскада бол чыыткылыг амыдыралының дугайын аҥаа чугаалап берген.

Ынчаарга ооҥ соонда Ася Матеесена биле ооҥ оглу Александр Семенович Цэцэрлэгге чораннар. Совет эмчиниҥ дугайын мында утпайн турар. Хоорайныҥ төп эмнелгезин ооҥ ады-биле адаан. Ооҥ чанында турускан туваскаалдың эдзинде ссылбин турган, мындыг сөстерни бижээн: «Коммунистиг интернационалчы эрес-дидим маадыр С. Немойга өөрүп четтирген модэл учуспан».

Маадырныҥ кадайы болгаш оглу аҥаа чеде бергенинге голбаштырган митингге совет эмчи С. Немойну (мөгээн соонда) Моолдуҥ Дайынчы Кызыл Тук ордени-биле шаҥнаар дугайында МАГ-ныҥ Улусчуҥ Улуг Хуралынаҥ Чарлыкты ооҥнуп дыҥнаткан.

Р. ВЗЯТЕЛЬСКИЙ.
(ПМА).

БЕШ ЧЫЛДЫҤ КИЖИЛЕРИ

«Тувинводстрой» трестиҥ коллективи ооҥу беш чылдың үшкү чылында чедишкиниг ажылдап турар. Дыка хөй черлерни сут-биле хандырар системаларны болгаш өске-даа сут тудугларын ажыглалга киргген. Ооҥ көжүн чоруур механизастаттынган колонна-

лары болгаш механизаторлары бо чылдың планныг даалгаларын хуусаадан эрте, декабрь 25-те күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбарткан. Ооҥ түвелиинде мурнакчыларның саны улам немежип турар. Оларныҥ бирээзинге трестиҥ көжүн чоруур 2 дугаар колонназының скрепер башкарыкчызы Х. Ондар хамааржыр. Ол—ооҥу беш чылдың үш чылдарының даалгазын октябрь айза-ла күүседишкеш, чарыштың тиилекчизи болган. Х. Ондар—тоску беш чылда база-да чедишкиниг ажылдаан, социалистиг чарыштың тиилекчизиниҥ хөрек дөмдээ, өртектиг белектер, диплом-биле шаҥнаткан, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп хүндүлүг атты чедип алган.

ЧУРУКТА: скрепер башкарыкчызы Х. Ондар.

А. ВЛАДИМИРОВТУҤ фотозу.

ШЫНГА" ХАРЫЫ

ФОНД НЕМЕЖИР

Солуннуҥ көдээ бижикчизи Ондар Бораштың «Лампа сураглаар дээш» деп чагаазы редакцияга келген.

Республиканың хереглекчилер эвилелиниҥ баштаар черииҥ даргазының оралакчызы М. Н. Макарованың редакцияга дыҥнатканы-биле алырга. «Сут-Хөл» совхозта ажылчын кооперациязынга үндүрүп берзе чогуур электри лампаларын бүрүнү-биле чүдүрүп чоруткан.

Электри лампаазынын амгы үеде чедишпейн турар чоруу болза, электри лампаларын үүрмектеп садарын Россиянын хереглекчилер эвилелиниҥ айтыышкынын өзүгаар ону түр кады соксаткан турган.

Шупту чагыдылгалыг

Бай-Соот—Каа-Хем районда эвээш чурттакчылыг суур. Ында 30 ажыг өреге бар, олар 1979 чылдың төп солуннар, журналдарын 33 экземплярны, республика солуннарын 71 экземплярны чагыдып алганнар. Номчукчуларның чагыдылгалары нургулайында чыл хуусаалыг.

В. УЙНУКАЙ.

ДӨРТКҮ ЧЫЛДЫҤ ҮЛҮҮНДЕ

Бай-Тайга районнуҥ бүдүрүлге черлериниҥ организациялары Бүгүэвилелдиҥ социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, алган хүлээлгелерин Улуг Октябрьниҥ 61 чылынаҥ байырлал бүдүүзүнде күүсеткеннер. Тодаргайлааргa, районнуҥ септелге-тудуг участогу, коммунал ажыл-агый чери, кино четкизи болгаш харылзаа белдири (удуртукчулары О. С. Хомус-оол, Д. Х. Аймаа, Н. К. Ховалыг, К. С. Монгуш) ооҥу беш чылдың эрткен үш чылдарының планнарын күүсеткеш, ам дөрткү чылдың үлүүнде ажылдап турар.

Мурнакчыларын күш-ажылчы чедишкиннеринге сорук кирген өске коллективтер олар-биле чаржып, деҥнежир дээш база күженнишкиниг ажылдап турар. КМК 741-нин бот-орулга-чарылгалыг тудуг участогу (начальниги С. Х. Шыырап) планныг даалгаларын күүседир талазы-биле мурнунда хожудап турган. Ол коллектив социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, бо чылын ажылдың организастыын экижиткен. Участоктуҥ ажылчыннары бо чылдың эгезинден бөгөр «Бай-Тал», «Тээли» совхозтарда 824 дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыннарын туткан. Тээли ортумак школазынга 120 орунлуг интернатты дужаап, ажыглалда киргген.

Тудугжулар декабрь 20-ге чедир чылда планын күүседирин хүлээнгеш шудургу ажылдап турарлар.

Б. БАРБА.

Угун дөзээн

Республикага болдингир чораан малчын өг-буле Отдар биле Хуноаҥ Ажылар нааы-хары дөзээш, пенсияже үнүп турда, оларныҥ оглу Докпак: «Ада-шениҥ ишин истешиме кандыг боор, малмаган малдаарынга ыяк дугаалажып-даа келдим. Олар кыраан-даа, ах мен малчын болуп көрейн» дээш хой кидин тулук ооллан эгелээн кончуг соок үеде бир кодаанны хүлээн алган.

Ада-ие кырып нааладаа болза, оглун чагып-сургап, өөредип, харын-даа боттары сакманщиктеп киринкеннер. Совхоз дирекциязының, партия организациязының, тускай эртемниглериниҥ дузазы, ада-иениҥ сүмеи-биле бүгү чүвени эде турускан соонда, ажыл шуудаан.

Докпак Ажы 1977—1978 чылдың берге кыжын чедишкиниг ажып эрткеш, төрүүр 100 баш хойга онааштыр 97 хураганы камгалап ап, бир хойдан 3,2 килограмм дүктү кырып алган. Бо чаймы хоюнуҥ одар-белчиирин таарыштырып турган, кончуг эки семиртип алган. Аҥ кыштаанда чылыглаттынган тускай бажыңда суг доскаларын тургузуп алган, хойну чылыг суг-биле сугарып турар. Электри чырыы бар.

Д. Ажы бо хүннерде кыштаглашкынны эки эрттирип, хой ооллдашкынынга ыяк белетеп турар.

Т. САЛЧАК-ООЛ.

СУГГАТТЫГ ЧЕРЛЕРНИ ШЫН АЖЫГЛААР

СЭКП-ниҥ XXV съездиниҥ болгаш СЭКП ТК-ныҥ июль (1978 ч.) Пленумунуҥ шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле суг ажылагый органнарының бага совхозтарның кол сорулгазы болза суггаттыг черлериниҥ ажыглалынаҥ шынарын экижиндери-биле чогуур хемчеглерни ап турган, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүүн бедидери болур. Ынчангаш ооҥу беш чылдың арткан ийи чылынга суггаттыг черлер көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниҥ өзүлдезиниҥ кол үндезини болур. Чүге дээрге суггаттыг черлериҥ ажыл-ишчилери чүгле 1979—1980 чылдарда бердинген планныг онаалдазын күүседир эвес, харын ол ышкаш эрткен үш чылдарда суггаттыг черлерден чедир албаан продукциязын чедир алыр кол сорулганы садыры эргежок чугула.

1978 чылда суггаттыг черлерге ниити тарылга шөлү 45,9 мун гектар болган, ооҥ иштинден 14,1 мун гектарга тараа культураларын, 1,6 мун гектарга картофельди, 0,7 мун гектарга ногаа база 29,5 гектарга мал чеми культураларны тараан. Көдээ ажыл-агый министерствозунуҥ специалистери совхозтарга суггаттыг черлерик чөп ажыглаар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырынга боттут дузаны чедиргеннер. Ажылдап кылдынган болгаш ап чорудар ук хемчеглерни планнарын райкомнарның бюролары болгаш райкүүскомнар хуралдарынга бадылаан. Ында совхоз бүрүзүнге суггаттыг черлерге чеже суггатты звеноолар турары, чеже хире гектарга кайы хире үеде кандыг культураларны тарыыры болгаш ону кандыг арга-биле суглараары, минерадыг болгаш органиктиг чемнишчидилгелерни кандыг культураларга кайы хирени төгери, суггатка хереглээр чепсек-херексеалдерни болгаш звено бүрүзүнүҥ быжыглаан черлериниҥ тустус культураларның кайы хире дүжүдүн алыры көрдүнген.

Бо чылын республикага суггаттыг черлерге 280 звенодан тургустунган 34 бригада турган. Оларга 50,7 мун гектар черни болгаш көдээ ажыл-агыйның чер болбаазырадыр суггарылга машиналарын быжыглаан турган. Ынчаарга республиканың ажыл-агыйлары часкы суггарылганы 42,2 мун гектар черге чорудуп. планын 93 хуу күүсеткеннер. Часкы суггарылга планын Каа-Хем, Таҥды, Чөөн-Хемчик болгаш Тес-Хем районнар күүсеткен. Бай-Тайга район 69,7 хуу, Эрзин район 56,7 хуу-ла күүсеткен.

Бир дугаар чайгы (вегетастыг) суггарылганы 25,9 мун гектар черге чоруткан азы планның 78 хуузу, а ийиги суггарылганы 55 хуу күүсеткен. Оон-биле черге-лештир суггаттыг черлерге 84 мун тоннаны органиктиг чемнишчилгеге текшен азы планның 84 хуузу, минералдыг чемнишчидилгени 8,6 мун тоннаны 35 мун гектар черге төккен азы планның 72 хуузу боон турар.

1978 чылда суггаттыг черниҥ гектар бүрүзүнден тараа культураларын 4,6 центнерни (планда көрдүнгени 13,8 центнер), картофельди 32 центнерни (планда көрдүнгеги 92 центнер), ногааны 28,4 центнерни (планда—116 центнер) алган. Ынчангаш көдээ ажылагыйның суггаттыг черлерден алаза чогуур продукциязын бүдүрериниҥ планы күүсеттинмээн.

Суггаттыг черлерден дүжүттүҥ куду боон турарының кол чылдагааны — дыка хөй совхозтарда суггарылганы өйшаанда, чогуур чижек-нормабиле чорутпайн турарында. «Хемчик», «Октябрь 30 чылы», СЭКП-ниҥ XXII съездиниҥ аттыг «Ак-Туруг», «Найыралы», ССРЭ-ниҥ 50 чылы аттыг, «Ленинчи орук», «Кызылаар» совхозтарда суггарылганың үеаия, норма-чижээн хажыдар чорук чаҥчыл болган. Бо чылын чамдык совхозтар суггаттыг черлериниҥ гектар бүрүзүнден чүгле 1,3—3,8 центнер дүжүт алган. Улуг-Хем районнуҥ «УТКА 25 чылы», «Ак-Туруг» совхозтары суггаттыг шолдериниҥ тараа культураларын шуут үндүр бижиш кааны элдеп.

Республиканың совхозтарының хөй-ниитизинде суггаттыг черлерден алган продукциязы болгаш аҥаа үндүрген чарыгдалдарны суггат чок черлериниҥ аҥчылавайн турары канчаар-даа таарышпас. Дыка хөй совхозтарда суггаттыг черлерден алган продукциязының болгаш аҥаа үнген чарыгдалдарының эге документтериниде (демдеглел дептерлериниде, нарядтарда, продукцияны чоруткан реестрлерде) тускай таҥмалар болгаш демдеглелдер чок боон турары хынаалдаан илерээн. Ооҥ түвелиинде суггаттыг черлерден алган продукциязының бот-орулга-чарылгазының калькуляциязын кылбайн, бот-үвезин азы алдынган орулганы чижек-биле санаан үндүрүп турарлар. Ындыг чорук суггаттыг черлериҥ ажыктыын канчаар-даа аажок хажыдын турар. Чижээ, специализастаттынган «Хемчик» совхозта картофельдиҥ суггаттыг черден дүжүдү 7,4 центнер болган. «Октябрь 30 чылы» совхоз 1 гадан 10,8 центнер, «Енисей» совхоз 27,1 центнер картофель алган. Ногаа өстүрери-биле специализастаттынган «Барлык» совхоз 70 га черге тараан ногаазының чүгле 30 газын ажаап алган, а дүжүдү гектардан-на 13,8 центнер болган. СЭКП-ниҥ XXII съездиниҥ аттыг совхоз 50 гага тараан ногаазының чүгле 9,5 газын ажаап алган, а дүжүдү бир гадан 10 центнер болган.

Үстүде айыттынган совхозтарда бар наряд өзугаар чайгы үеде ук культураларның бок үнүжүн аштап, довуралаан хоюглап, ийи-үш катап суггарып, минералдыг, органиктиг чемнишчидилгелерни-даа төп турган боон турар. Түвелиинде чүгле эвээш дүжүттү алган эвес, харын хөй кезиин үндүр бижээн элдеп.

Ажыл-агыйларда суггарылга техниказы ончуг куду деҥнелге ажыглаттынып келген. Республикада бар 200 суггарылга машиналарындан сезон үеаинде чүгле 105 машина, азы 52,5 хуузу ажылдаан. «Сельхозтехникаҥ» күркомитениҥ база ооҥ районнар каттыжышкынларының үрелген машиналарының септелгезин ой-шаанда шынарлыг чорутпаанындан оларның чартык кезии аҥаа турар үлүргге таварышкан. Чамдык совхозтарда суггарылга машиналары редукторлар болгаш насостар чогундан чайны өттүр ажылдаваан.

Бо чылын үр каҥдаашкынының үезинде чамдык хемнерниҥ суу канчаар-даа аажок эвээжел, бичии хемнер каглылап турган. Ындыг турбуже «Алдан-Маадыр» совхозтуҥ Ховалыг Чыргалга баштаткан суггатчылар звеноозу хүлээгеен 61 гектар черниҥ бир гектарынан кызыл-тастың 16 центнер дүжүдүн алыр турган, 20 центнерни ап, мурнуку одурутже үнген. Ол-да совхозтан Бюрее Онзарның үлүргкан звеноозу 78 гектар хөй чылдыг сигенниҥ бир гектарынан 25 центнер дүжүттү алырын планнаан, херек кырында 30 центнерге ал-

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының Эраинде № 5 КМК-зының коллективи он айлардан 623 мун рубльдин тудут-монтаж ажылдарын кылыр турган, ону 835 мун рубльге күүсеткен. Бригадалар аразында калбарган социалистиг чарышка Ижи Панинниң удурткан бригадазы тиилекти болуп, планын 116 хуу күүсеткен. Оларның аразындан тудугжу Александр Кыргыс, бызаңчы Балданбин Чылгычы болгаш өскелер-даа мурнакчы ажылдап турар. Ыяп дилер цехтың ажылчыннары Алексей Базыр-оол, Кошкар-оол Бегзикей олар планын доктаамал ажыр күүседип, продукциялың шынарын улам бедидип келгеи.

ЧУРУКТА: ажылчыннар А. Базыр-оол биле К. Бегзикей (солагай таладан).

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ХОЙ ӨСТҮРЕР КАТТЫЖЫЫШКЫН: БАШТАЙГЫ ТҮҢНЕЛДЕРИ, ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

«Ажыл-агыйлар аразынга кооперастаашкынга болгаш үлетпүр интеграциялызына үндезилеп, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин специализастаарының болгаш концентрастаарының экономиктиг база социал үлүг ужур-дузалының СЭКП Төп Комитеди бедин-биле үнелеп көрүп турар» деп СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң докладында айыткан.

Бистиң республиканың кедээ ажыл-агыйында мыйыстыг бода малды семирти азыраар талазы-биле районнар аразының каттыжыышкынныр сөөлгү чылдарда тургустунгулаан болгаш багай эвес ажылдап турар. Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң базазында совхозтар аразының хой өстүрер каттыжыышкыны база тургустунгандан бээр ийи чыл бээн четпээн. Оон кол-ла сорулгазы нарын дүктүг уксаанның хураганнарын улуг-шыырак, семис кылдыр азырап өстүргеш, ажыл-агыйларга дедир садары болур. Ол чорук Каа-Хем районуң өске ажыл-агыйларын хураганны 4 ай назылыңдан эгелээш, тогду хой чедир азырап өстүрер белен эвес ажылдан хостап, оонбиле кады оларның эки дорукка, мага-боткур тогду хойлар-биле хандыртынарының болдунар аргазын берип турар. Өскүзүр чугаалаарга, бо болза хой ажылында бир янзы специализация-дыр.

Амгы үеде ук каттыжыышкын «Бүрен», «Улуг Октябрь», «Енисей» совхозтардан 4 ай назылыг кыс хураганнарны садып алгаш, бир харга чедир өстүргеш, тогдуларны ол-ла совхозтарга торүүр хойга немелде кылдыр катап садып турар.

1977—1978 чылдарда каттыжыышкынга 7000 хире хураган турган. Оон иштинден бо чылын совхозтарга 3640 тогдуларны саткан. «Бүрен» совхоз—1235, «Улуг Октябрь»—1788, «Енисей» совхоз 617 тогдуну садып алган. Моон алгаш көөрге, үстүүде совхозтарга кыс хойнуң баш санын өстүреринге кайы хире немелде киргени илдеп-дир. Совхозтарга садар ужурлуг тогдуларны каттыжыышкын 1880 башты пландан ажырган.

Ол каттыжыышкын совхозтардан 4 ай назылыг хураганнарны тус бүрүү 25 кг-дан куду эвес дириг деңзилиг кылдыр садып алгаш, килограмм деңзи бүрүү дөш 2 рубльди төлеп берип турар. Садып алган кыс хураганнарың чыл иштинде баш бүрүү 38 килограмм, а өр хураганнарны 44 килограмм чедир өстүрүп турар. Үлдүр садарының дириг деңзи-биле бир килограммда өртөө 1 рубль 40 копеек боон турар. Эрткен чайын кыс хураган бүрүүн 36 килограмм дириг деңзилиг кылдыр өстүргеш саткан. Күрүнеге 2500 өр хураганнарны (иртчигештерни) 110 тоннага дужаган. Бир центнер эътти бүдүрериниң бот-үнези 111 рубль 32 копеек кылдыр планнаттынган. Азырада турар хураганнарның баш бүрүүнге 5 рубль чарыгдалды үндүрүп турар. Бо чылдың түнелин үндүрери ам-даа элек. Ынчалзажок баш удур кылган санаашкынныардан алырга, центнер хой эъдинин ботүнези планнаттынганындан чиик болуру база каттыжыышкын оон эвээш эвес арыг орулганы алыры тодаргай. Ол чүл дээрге, шенелде үе-чадазында турун турар бо чаа херек бодунуң азыктынын көргүзүп турары ол-дур.

1978 чылда хураганнар садып алыры оон мурнунда чылдың деңнелиндеи элээн көвүдээн. Чижээ, «Бүрен» совхозтан—3153, «Улуг Октябрь» совхозтан—2613, «Енисейден»—3978 баш хураганны каттыжыышкын садып алган. Оон кырында совхозтуң бодунуң 532 хураганы база немешкен. Ынчангаш ам каттыжыышкында 9510 баш хураган санаттынып турар. Бо чылын 11320 баш хураган садып алыр турган, 8978 башты садып алган. Ажыл-агыйларда бар хураганның шаа ындыг болган. А херек кырында каттыжыышкын планнаттынганындан-даа хой хураганны азырап өстүрүп болур аргалыг.

Чайгы үеде хураганнарны хонукта немелде деңзин баш бүрүүнге ортумаабиле 50—60 грамм чедип турган. Ол база багай эвес көрүүзүг-дүр. Хураганнарның күш-деңгилдези эки.

Совхозтуң күрүнеге дүк дужаарының планы 33 тонна, ону 34 тонна кылдыр ажыр күүседкен. Хойжу Даваа Допының бир тогудан-на 3,3 кг дүк кыргын алыр турган, 4,3 килограммны алган. Валдан Эшир-оол бир баштан-на 3,6 кг дүктү алган. Эки ажаан азыраарга, хураганнарның дүккүр продуктулуу бедип турары оон база-ла илдеп-дир.

Амгы үеде каттыжыышкында хураганнар 14 коданда кыштап турар.

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозка хой өстүрер специализастаттынган каттыжыышкынны тургузарда, быжыг чем баазазы ол ажылагыйда барын барымдаалап көрген. Хойга чиртир сиген, саваң болгаш өске-даа чемнерни ажыл-агыйда арбыны-биле белеткээн. Коданнарда сиген, саваң сараатта-ры шуптузунда бар. Ынчалза-даа ол чемнер бүгү малга четчир деп болбас. Ынчангаш совхоз Саян артындан саваң белеткеп, сөөртүп алыр ажылды организастаан.

Коданнарже сугну сөөртүп чедирип турар. Суг чылдар улуг доскаарлар, чем каан бээр өскүчалар кодан бүрүзүнде бар. Чамдык малчыннар совхозтан дуза кэрин манавайн, боттары-ла чаңгы үеде сигенни кезип, саваңны болуп, өдек-кыштагларында чедирип алгылаан. Хой кажааларын, боттарының чурттаар бажыңнарын септеп, чугайлап, шалазын дозулап алгылаан, шынап-ла хоорайзыг өзу-биле чурттап олурар. Чижээ, Сайыр деп черде Эшир-оол Балдан, Шарланныгда Дешпий-оол Кинисаң оларның чурттап орар бажың-балгады арыг-силиг, культурлуг, эт-севи эдбек. Ажык деп черде хойжу Шижаа Дежитмааны совхозтуң дирекциязы болгаш партия организациязы чылыг состер-биле мактап, оон ажыл-ижин, амыдырал-чурттаргазын өскелерге үлегер кылдыр көргүзүп турар.

Совхозтуң дирекциязы, партия организациязы малчыннарның амыдырал-чурттаргазынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп бээр дээш улуг кичээнгейни салып турар. Хойжу бригадада малчыннарның хүн бүрү хереглелинге негеттинип келир чүвелерин коданнарга сөөртүп чедирип турар кылдыр бир машинаны быжыглаан. Оон-биле аныяк бригадир, Иркутскиниң көдээ ажыл-агый институтунуң доозукчуу, зоотехник Я. Л. Ансаментов хүн бүрүде малчыннар коданнарынче чорун турар. Малчыннарның чамдызында боттарының кылып алганы чупар-бажыңнар база бар, а чунар-бажың чок малчыннарны суурга эккеп чундуруп турар. Аъш-чем бараанныр-биле хандырылга база эки.

Совхозтар аразының хой өстүрер каттыжыышкыны амдыызында үүле чаңгыс СЭКП XXV съездизи аттыг совхозтуң базазында тургустунган. Эрткен кыска үеде каттыжыышкынның ажылының түнелдерин анализтеп көөрге, оон үре-түнелдин, артык шынарлыы тодаргай-дыр. Ынчангаш мындыг каттыжыышкыннарны республиканың өске-даа районнарында тургузар чорук хой ажылын улам ынай хөгжүдеринге улуг идигин бээри чугаажок.

А. АРАПЧОР,
«Шынның» түскай корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ПОЛИТИКТИГ ЧУГУЛА БОЛУУШКУН

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң Төп Комитеди Кампучияның Национал камгаланыышкын чаңгыс аай фронтузунуң Төп Комитединге (ЕФНСК) телеграмма чоруткаш, кайгамчыктыг болуушкун — Фронтуну тургусканынга база оон революстуг программазын пэрлаанынга холбаштыр изиг байыр чедирген.

Кампучия улус сөөлгү үш чылдарда тайбың-ның, хамаарышпас чоруктуң болгаш хосталганың байдалынга чурттаар ужурлуг турган. Ынчалза-даа Пол Поттуң — Иенг Сариниң реаксылыг бөлүглежиишкинин Кыдаттың чагырыкчы бөлүктери бодунуң улуг күрүнезирек, эжеленчи планнарынга база Вьетнам-биле кызыгаар дайынын калбартырынга чепсек кылдыр ажыглап алгаш, ол чуртка массалыг репрессиялар кылыр база чонну бастып дарлаар өзу-чурумну тургузуп, ВСР-ниң болгаш Кампучияның аразында найырал харылзааларын үскен деп телеграммада айтып турар.

ЕФНСК-ны тургусканы — төөгүлүг чугула ужур-дузалыг политиктиг болуушкун болур деп телеграммада айтып турар. Ол болза, каржы-дошкун өзу-чурумну дүжүреринче, хамаарышпас чоруктуң болгаш хосталганың байдалынга аас-кежиктиг амыдыралды тургузарынче чоруп орар кампучия революцияны хөгжүдеринге чаа эргилде чада болур.

ВСР-ниң политиказы болза, бодунуң чуртунуң хамаарышпас чоруун, бот-эргезин болгаш девискээр аайы-биле бүрүн-бүдүн турарын шиитпирлии-биле камгалаарынче, Кампучияның хамаарышпас чоруун болгаш девискээр аайы-биле бүрүн-бүдүн туларын хүндүлээринче, вьетнам-кампучия эп-сеткил каттыштырылгазын бүгү тала-биле камгалаарынче угланган деп телеграммада айтып турар. Вьетнам Мурнуу-Чөөн Азияны тайбың-ның, хамаарышпас чоруктуң, хосталганың, бот-эргениң, чечектелиишкинниң району болдурарынче угланган политиканы, делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче, бүгү делегейге тайбың-ны камгалаарынче угланган политиканы чорудуп турар.

Кампучияның бүгү чонунуң болгаш делегейниң революстуг күштериниң салым-чаянынга дүгжүп турар ЕФНСК-ның революстуг программазын Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң Төп Комитеди долузу-биле детким турар. Фронтуның революстуг программазынга үндезилээш, өзулуг тайбың, хамаарышпас, демократтыг, кара-даа каттышпас, социализмниң оруунга туруптар Кампучияны тургузар дээринге идегелин Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң Төп Комитеди илергейлээн.

УЖУРАЖЫЫШКЫН БОЛУР

ПАРИЖ. (СЭТА). 1979 чылдың январь 5—6 хүнүнде Гваделупага АКШ-тың, Францияның, Англияның болгаш ГФР-ниң күрүнелер база чазактар баштыңнарының ужуражыышкыны болур деп турарын Елисей ордузунуң төлөлекчизи чарлаан. Бо ужуражыышкынны Францияның ийициативазын өзугаар делегей политиказының «онза сонуургалды болдуруп турар» база делегейде байдал хөгжүлдезинин айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчуру-биле эрттирер деп турар.

«Дөрттүң» ужуражыышкынын эрттирер деп турарының бир сорулгазы болза. Европаның экономиктиг интилежилге чурттарының удуртукчуларының интилежилгениң Европа чөвүлелиниң сессиязынга хүлээп алган шиитпирлерин Вашингтонуң политиказы-биле таарыштырары болур деп, Францияның парлалгазы айтып турар. Капиталистиг кол күрүнелериниң удуртукчулары экономика болгаш акша-саң-хөө айтырыгларын чугаалажыр деп турарын «Матэн» солун бижээн. «Тостуң» бүгү чурттарының киржилгези-биле «Европаның валюта системазын» тургузар дугайында французбарыын-герман планын буурап дүшкени-биле база Европаның экономиктиг интилежилгезинде кирип турар чурттарның аразында чоруулдаалерниң чидиглеңгени-биле бо айтырыг чидиглеңген. Европаның экономиктиг интилежилгезиниң чоокта чаа Брюсельге эрткен сессиязынга Англия, Италия болгаш Ирландия «Европаның валюта системазынга» киреринден ойталаан. Оон чылдагааны — Европага француз-барыын-герман гегемониязының күштели бээринден биче чурттарның коргун турары. Чамдык экономиктиг айтырыглар, ылаңгыя үнезин чидирген америк долларының Европаже эдилип кээп турары-биле холбашкан айтырыг талазы-биле АКШ-тың болгаш оон Барыын Европада партиблрларының аразында чидиглевишкин сөөлгү үеде көстүп турар.

Гваделупага болур чөвүлел хуралга киржири-биле Италия, Канада, Япония ыткан чурттарны чалаваанынга Францияның база өске-даа чурттарның парлалгазы кайгап турар. Бо күрүнелериң баштыңнары оларны «оюп» каапканынга дыка шугудап турарлар.

Гваделупа ортулукка чугаалажыр политиктиг айтырыгларның аразында—Чөөн болгаш Барыын чүктериниң аразында харылзаалар, делегейниң янзы-бүрү районнарында, оон иштинде Чоокку Чөөн чүкте, Африкада болгаш Кыдатта байдалдар база кирип турар.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

ВАШИНГТОН. Кырган американнарга, хамааты алдындужаалдың мурнуку ажылдакчыларынга дузаламчыны, пенсияларны төлөрин эвээжедириниң аргазы-биле АКШ-тың администрациязы инфляция-биле демиселл чорударын шиитпирлээн деп, «Вашингтон стар» солун дыңнаткан. Мурнуунда хамааты албанныг ажылдакчылары бооп чораан үш миллион ажылдакчыларның бичин хемчээлдиг пенсияларын оон түнелинде кызырар.

ТОКИО. 1979 чылда ажылчы чоннарның часы демиселин эрттирер талазы-биле Төвүлелдиң ында парлап үндүрген «Ак номунда» ажылчы чоннарның часы шаан халдаашкынының үеанинде Японияның ажылчын ангызының кол сорулгаларын тодаргайлап тургускан. Оларның аргазында кол түүлдер болза ажыл төлевирин бедидериниң болгаш ажыл хүнүн кызырарының негелдези болур. Төвүлелдиң составында кирип турар чурттун профвилел каттыжыышкынны чазактың болгаш монополияларның политиказын шыңгызы-биле шүгүмчүлеп, бүдүрүлгениң капиталистиг «рационализациязынга» удур, долу ажылдыг болуру, профвилелдериң эргезин база улустуң калбак массаларының кол сонуургалдарын камгалаар дээр демиселди идепкейжидеринче кыйгырган.

(СЭТА).

Соңгу Ирландияның хоорайларында бомбалар частыышкынының даажы катап дыңналып эгелээн. Оон түнелинде он-он кижилер балыглаңган, сес хоорайда улуг өрттер кыпкан болгаш хой бажынар үрелген. Англи армияның болгаш полициянның «шиитпирлиг ходелиишкиннериниң» түнелинде Соңгу Ирландияда байдал чогумчаан, экстремисчи бөлүктериниң хоралакчы ажыл-чорудулгазы соксаан дээр дугайында Англияның чөгүур албан черлериниң дыңнадыының бадыткаттынмайн турарын сөөлгү болуушкуннар-херечилеп турар.

ЧУРУКТА: Белфаста бомба частыышкынына үрелген бажын.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

Дем каттыштырылгазының күжү-биле

Польшаның Петркув — Трыбунальск хоорайында улуг панельдиг бажың тудар комбинатты ажыглалда киргген. Бо дээрге Совет Эвилелиниң техниктиг дузаламчызы-биле республикага туткан онгу бүдүрүлге болур. Комбинат чылда 180 мун дөрбелчин метр чурттала шөлүн ажыглалга киргер аргалыг. 1981 чылга чедир ам-даа тос комбинаттың дериг-херекеелдерин ССРЭ-ден чорудуп бээр. Польша янзы-бүрү тудуг материалдарын ССРЭ-же чорудуп турар.

ЧУРУКТА: комбинаттың девискээринде.

ЦАФ — СЭТА-ның фотозу.

ГИТЛЕРЖИ ШААЖЫЛАКЧЫЛАР ИЗИ-БИЛЕ

МЕХИКО. (СЭТА). Сантьяго чоогунда Талагантыда шахтадан фашистиг шаажылакчыларга хилиичектедип өлүткен 25 патриоттарның мөчү-бодун ужулган. Оларның аразында хөрөөженнер болгаш бичин уруглар безин бар болган. Оларның холдарын оорталарынга хүлээш, баштарынче боолан турганы илерээн. Бо кемниг үүгедигин кандыг-бир дуржок идегеттер кылган дээр дугайында хунтаның болгаш «Меркурио» деп солунуң нүүлдээшкини буурап дүшкен.

Шахтаже кизер октаан кижилерни оон чайладыр ажылды кончут чажыды-биле кылып турар. Аңза шаажылаткан кижилериң саны чүстен эвээш эвес дээрин даштыкы корреспондентилер дыңнадып турар.

КАРАКАС. (СЭТА). Кижи төрелгетениң буруу шапканы гитлержи шаажылакчыларның кемниг үүгелиин бөгүнгү Чилиде катаптап турарын Чилиде ажылдап турар антифашистиг комитет медеглээн. Фашистиг диктатураның тудуп алганы 2500 ажыг кижиниң «ис чок читкенин» чарлаан болгай, ынчангаш бо шахтадан ылерээни ышкаш, ындыг хөөрлер Чилиде ам-даа бар дээрзин ук документтиде айыткан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Ис чок читкен» чили патриоттарның хуу-салымын истеңхыыаары-биле тускай комиссияны тургузар талазы-биле сацалды Кубаның төлөлекчизи Р. Роа Коури КНО-нуң Кол Ассамблеязының социал, интилел болгаш культура айтырыгларының талазы-биле үшкү комитединге киргген.

Комитеттиң хуралынга Швециянның төлөлекчизи чүве чугаалаан, кижи эргелерин Чилиде каржызы-биле хажыдын турарын шыңгызы-биле буруу шаан турар, а ол ышкаш политиктиг хоругдаттырганнарның хуу-салымын шыны-биле дыңнадырын Пиночеттиң өзу-чурумундан негеп турар резолюция төлевилелин киргген. «Ис чок читкен» патриоттар дээш бодунуң буруузун миниргин Пиночеттиң өзу-чурумундан негеп турарын резолюция төлевилелинде база айыткан.

АЙТЫРЫГЛАРЫ ЭРГИ ХЕВЭЭР

ТОКИО. (СЭТА-ның корр.). Японияның чаа премьер-министринге соңгуткан М. Охира чазактың составын чарлаан. Даштыкы херектер министринге С. Сонода хевээр артган. Саң министринге М. Эсаки, күрүне министри болгаш национал камгалал эргелелиниң начальниги эрге-дужаалга Г. Ямасита томуйлаткан.

ЛДП-ниң даргазынга неделя бурунгаар бадылаттынган М. Охира башкарыкчы партияның удуртулгазының составын база солаан. ЛДП-ниң чингине секретарынга К. Сайтону, күүсекчи чөвүлелдиң даргазынга Т. Курансин, политиктиг комитеттиң даргазынга Т. Комтону томуйлаан.

Министрлер эрге-дужаалдарын болгаш ЛДП-ниң кол-кол эрге-дужаалдарын хуваан турар үеде башкарыкчы партияга шыңгыы демисел болган. Оон тодаргай херечиин болза парламентиге чаа премьер-министрни соңгуурун бир хүн ооалдатканы болур, чүге дизе, партияның чаа удуртулгазының болгаш чаа кижилериниң бадыткалы-биле чечелеп ап болур дээрзин дүрүмүнүң 115-ке чүүлүнде айтып турар.

Айтырыңар, харылаап берээл

ПЕНСИОНЕРЛЕРНИҢ ЭРГЕ-АЖЫНГА

Хову-Аксында чурттап турар пенсионер Адыг-Дүлүш Аракчаа пенсия дугайында сонуургап турар айтырыгларынга солун дамчыштыр харылап бээрин Тыва АССР-нин Социал хандырылга министерствозунда дилээн. Социал хандырылга министерствозунуң улуг инспектору М. Д. Даржайның харыыларын болгаш А. А. Аракчааның салган айтырыгларын парладывыс.

АЙТЫРЫГ. Өг-бүледе чурттап турар ашак-кадай улустуң бирээзи, чижээ, ашаа пенсия ап турар, кадайы кандыг-бир чылдагаан-биле пенсия ап четтиксээн дийир. Бо таварылгада пенсия ап турар кижи өлүп каар болза, артканкижиге оон пенсиязын тыпсып болур бе?

ХАРЫЫ. Ажылчын, албан-хаакчы, студент, шериг албаныглар азы пенсия ап турар кижи өлген таварылгада, оон өг-бүлезинге азырадыкчызын чидиргени дээш тыпсыр пенсияны, назы четпээн ургларындан ацгыда, күш-ажыл кылып ыыдавас назылап кыраан ийикпе, азы инвалид апарган ада-иезинге, кадайынга, азы ашаанга тыпсып болур.

Күрүне пенсиязын тыпсырының болгаш төлөлериниң дугайында дүрүмүнүң 50 дугаар үүлүн өзугаар өлген кижиниң ада-иези болур ашак-кадай кижилерге (кадайы азы ашаа) бир эвес кырып-чонзоп назы четкенде азы азыракчызы мөчүүрүнүң мурнунда инвалид болган азы оон мөчээниниң соонда беш чылдан эвээш эвес үе эрткенде пенсия алыр эргелиг.

Чамдык кижилер пенсионер кижи өлгенде, оон пенсиязын өг-бүлезинге долузу-биле арттырар чүве-дир деп билип чоруур. Ол шын эвес. Өг-бүлеге пенсия түүн савал үндүрерде, өлген кижиниң ортумак шалыгын болгаш оон азыралында өг-бүле кежигүннериниң санын барымдаалаар. Оон ацгыда, чаңгыс кижи ийи пенсия ап болбас дээрзин пенсионер бүрүү билир ужурлуг. Чижээ, долу эвес стажтыг ийги бөлүктүн инвалиди Ш. Д. дээрзи 19 рубль пенсиялыг турган. Ашаа 140 рубльдеп—айда ортумак шалыгындан саваан 70 рубль хемчээлдиг назылап кыраанының пенсиязын ап чораан, чок апарган. Хамааты Ш. Д. бодунуң инвалид дээш ап турары пенсия-биле азырадыкчызын чидиргени дээш ап болур пенсиялың кайы ажыктынын шилип алыр ужурлуг. Азырадыкчызын чидиргени дээш тыпсыр пенсия бо удаада ацаа ажыктыг боон турар. 140 рубль ортумак шалыңдан пенсиялың хемчээли бо удаада 70 эвес, 28 рубль.

АЙТЫРЫГ. Моон мурнунда колхозка азы совхозка ажылдап чораан, күш-ажыл дептери албаан азы кандыг-даа шынызылга холда тутпаан кижилер чоргулаар-дыр. Ол документилериниң херек апаарын билбейн чораан кижилер турар болгай. Ол кижилер (өр улус 60, хөрөөжен улус 55 хар четкенде) назылап кыраанының пенсиязын ап болур бе?

ХАРЫЫ. Пенсияны назылап кыраан кижилерге тыпсырда, оларның ажыл стажын барымдаалап тыпсыр болгаанда, ажыл стажының дугайында документ шуут чок болза, ындыг кижилерге пенсия тыпсыры дүрүмде көрдүнмээн. Ынчангаш ажыл стажының дугайында документилери кандыг-бир чылдагаанбиле кылдынмаан ийикпе, азы читкен болза, ону ажылдап чораанны албан, бүдүрүлге черлериниңден азы районуңуң күрүне архивиниң чериндебар документилерге үндезилеп шынызылаарны кылдырып ап болур.

Күш-ажыл дептериниңден ацгыда, профвилел кежигүнүңүн биледи, паспорт (эрги хевириниң) ажылга хүлээн алдынган болгаш оон үнген дугайында демдеглелдер, партия кежигүнү кижиниң учет карточказындан ушта бижидилге база ажыл стажын бадыткан болур.

Бир эвес пенсия тыпсырыга негеттинип турар стажтың чартыындан эвээш эвезин документилер шынызылып турар болза, артканын херечи кижилериниң бадыткалы-биле чечелеп ап болур дээрзин дүрүмүнүң 115-ке чүүлүнде айтып турар.

ПАТРИОТТАР ЧААСКААН ЭВЕС

Деспидгелиг күштерге удур Уругвайның чагырыкчы өзу-чурумунуң истеп сүрүүшкүнүн делегейниң хой-иниизи буруу шаап, бо Латин Америка чуртта чок кылдынган демократияны база хосталганы катап тургузар дээш Уругвайның патриоттарының өөртүт демиселиге деткимчени илереткен.

БОГОТА. Колумбияның найысылалында уругвай улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының калбак кампаниязы эртин турар. Ону Уругвайга демократия дээш Колумбияның ассоциациязы организастап чоруткан.

60 хире парламентарийлер, оларның аразында хейниниңиң сураглыг ажылдакчылары, кол политиктиг организациялардың удуртукчулары чурттакчы чонга удур Уругвайның истеп сүрүкчү органнарының кем-бурууларын үүгедиишкиннерин буруу шапкан медеглелге ат салганнар.

Колумбияның ажылчы чоннарының дөрт улуг каттыжыышкыннары кирип турар профвилелдериниң национал чөвүлели ажылчын ацгының эрге-ажыктарын камгалап ходелгеен дээш кара-бажыңнаткан профвилел удуртукчуларын доп-дораан хостаарын негээн.

(СЭТА).

Чингиз Айтматовтуң 50 харлаанынга

ЧОГААЛЧЫНЫҢ ЧЕДИИШКИНИНИҢ ЧАЖЫДЫ ЧОГУМ ЧҮДЕЛ?

Бо хүннерде кыргыс литературада маргыжар аргажок кол кижи—проза чогаалчызы Чингиз Айтматов(ол 1928 чылдың декабрь айда төрүттүнген). Ол хамаанчок хөй национаалдыг бүгү совет литературада безин ол эң улуг хемчээлдиг сылдыс чаптаан. Дуржулга ажыл-агыйларының бирээзиниң зоотехниги, каш-ла санныг чечен чугааларның автору бодунуң бежен харлаар юбилейинге чедир бо хире ат-сураглыг чогаалчы болу бээр, оон тоожуларын литератураның эң дээди таныалдары-биле демдеглээр деп чүвени 25 чыл мурнунда кым-даа билбес турган. Оон эң бедик ат-алдарны чедип алырыга чаарби беш чыл эрткен. Ынчалза-даа Айтматовтуң номчук чуларының саны ортемчей ышкаш калбарган: 3 миллион кыргыс улуска удаткан чок-ла бүгү делегейниң номчукчулары база немешкен. ЮНЕСКО-нуң санааны-биле алырга, Айтматовтуң номнары 70 чылдарның ортан үезинде-ле делегейде очулдуртунган номнарының бирги черинче үнген.

Чогаалчының чедиишкининиң чажыды чогум чүдел? Хамыктың мурнунда оон чечен чогаалының кымга-даа билдингири, бүгү талалыында, бодунуң-на улузунуң үлегер-чижээ-биле амгы үеде бүгү-ле кижи төрелгетеннинг ыңгыы айтырыгларын көдүрүп билириндe-дир. Ч. Айтматовтуң чогаал ажылының гуманистиг угланыышкыны оон драматиктиг сюжеттеринге чогаалдарындан безин көстүп турар. Оон-ындыг чогаалдары номчукчуларның сагыш-сеткилдиг ханызындан саизл-онал солчуушкуннарын бо-ла болдура бээр. «Авазының шөлү», «Сараланың салымы», «Эртежи дуруялар» болган өске-даа чогаалдары ындыг калбак чугаадажыышкынарны болдургулаан. «Агарааннаан пароход» (1970) деп тоожу онза «шуугаазынны» болдурган болгаш оон дугайында маргылдааларның чаңгызы амдаа солуннар арыннарының литературлуг санал-онал солчуушкуннарынга, номчукчулар конференцияларынга үргүлчүлевишаан.

Айтматовтуң аас чогаалынче, бодунуң улузунуң төөгүзүнче үргүлүг кичээнгей салып турары оон бодун ханызы-биле национал чогаалчы кылдыр толарадып турар. Оон-биле чергелештир оон прозазы интернационалчы утка-шыварлыг. Маңаа холбаштыр «Далай эрнин дургаар маннаан Шокар-Майык» (1977) деп тоожузу дыка солун. Сөөлгү үеге чедир Киргизияны алган-өрөөн, бижип турган чогаалчы соңгу чүктүн хөй эвес, санныг нивхилер дээр үдүстарының дугайында чогаалды бижээн.

Бежен чыл бурунгаар, кажан кыргыстар тускай үжүк-бижиктиг болу бергенде, литератураның маңнай бажынга оларның чедери Гималайның шыпшык тейнинге чедери ышкаш, берге кылдыр сагындырып турган. Ынчалза-даа чүгле чаңгыс салгалдың амыдыралының иштинде кыргыстар болгаш Совет Чөөн чүктүн өске-даа улустары Улуг Октябрьның ачызында шынар талазы-биле ындыг улуг шуразшкынны кылганнар-дыр. Шаанда, хаанныг эрге-чатырганың дарлап-молчуп чорааны, хожудаңгай, карааны бүдүүлүк турган он-он улус чоннары баштай үжүглелдиг, а оон соонда бижимел литература-чогаалдыг апарганнар. Олар шуптузу боттарының угаан-бодал культуразын байыдып сайзырадыр аргалыг болганнар.

(ПМА).

ЧАҢГЫС ИЕНИҢ ООЛДАРЫ ДЕГ

Совет улустарның найыралын улам быжыдарынга, боттарын улам чоокшулай таныштырарынга чечен чогаал эң күүтүг чепсек бооп турар. Бырак-чоокта чурттап турар совет улустар боттарының төрөөн дылының кырында чогаалдарны бижип, оларның тергиннерин орус дылче очулдуруп турар. Алыс боду кыргыс чогаалчы Чингиз Айтматовтуң чогаалдары орус дылга кончуг хөй пемпар бооп үнгүзээн. Оон чогаалдарын тыва номчукчуларга нептередир буянныг ажылды хамыкты мурнай Степан Сарыг-оол кылын эгелээн.

Чингиз Айтматовтуң чогаал бижинир ады-сураа кончуг дүрген нептерей берген. Ол алдан чылдарның эгезинде. Ынчан Тываның ном үндүрер черинің чечен чогаал редактору бооп ажылдап турдум. Кыргыс дылды хандыр билбес-даа болзувусса, ол чогаалчының чогаалдарын орус дылдан очулдурар дижи берген бис. Бистің телефис Степан Агбанович Сарыг-оолдуң адынга барып дүшкен. Ол баа ужурлуг чүве. Чечен чогаалды ийи-бир үүгүрүг номчаап, оон дугайында эки, багай түннелди дораан үндүрүп черле болбас.

Александр Пушкинни, Максим Горькийни тыва номчукчуларга таныштырып чораан чогаалчыыс Чингиз Айтматовтуң чогаалын кайгамчыктыг чеченчидип очулдурган, адын безин орузундан өскээр адап каан: «Аялга». Чогаалдың сөзүн сүрбейн, утказын каскаанай очулдуруп деп чүве ыя оон безин билдинин турар-дыр. Алдан ийи чылын ол «Аялга» Тываның арттарын ажыл, ховуларын кезип, уяраачыг мрызын ырлап эгелей берген. Оон соонда Чингиз Айтматовтуң «Баштангы башкы», «Сараланың салымы», «Орук-суур», «Солдаттың оглу», «Авазының шөлү» деп чогаалдары тыва номчукчуларга болган көрүкчүлерге чечен-мергенин көргүзе берген.

Степан Сарыг-оолдуң чечен очулгазының чаңгыс чижээн номчуп көрөөл: Мен ол домактың орузун номчаап, баа бир ыныы бодал кирер, тываның номчаап, баа таалап бээр кижи мен. «...Бир эвес кончуг улуг ыышты шуурган бүгү дазылыпдан турулдур шаантар болза, катап черле турбас. Аваам мурнунда кымны-даа бо инеени сыптап бер деп дилевес, оон чоргаары олче чагдатпас. Бир катап-ла школага чораап келирамге, ол ине сыптап чадаан, караа четпеске ыглаан олур...»

Кажан-бир шагда от-көс дег хып турар карактарлыг шевер нениң назыдан кыраап, караа четпестей бергенин, оон-биле чергелештир кижи амыданның кудараачыг бодалга аллыптарын Чингиз Айтматов кончуг шыы бижээн, чогаалчының ол чурумалын Степан Сарыг-оол база чеченчидип очулдурган.

Сарыг-оол биле Айтматовтуң чогаалдарында төрелгимээр дөс барын көргүзүп турар барымдаалар база бар. Чингиз Айтматовтуң «Агарааннаан пароход» дээр, чок болза «Тооалдың соонда» деп тоожузунуң маадырлары шаг-шаанда Энесай бажынга чурттап чораан. Бир чамдык түрк дылда «Эне» дээрге не дээн, ава дээн, «сай» дээрге хем дээн, уну дээн уткалыг болган.

Айтматовтуң бурунгу шагдагы маадырлары мынчаар ырлажып турган:

Энесайым, сенден делгем
хемнер бар бе,
Энесайым, сенден төрел
черлер бар бе?
Энесайым, сенден ханы
хинчек бар бе,
Энесайым, сенден артык
күзел бар бе?

Ам Сарыг-оолдуң «Улуг-Хемим» деп шүүглелиннен одуругларны көрүп көрөөл.

Эне хемим, Улуг-Хемим!
Эмин эрттир чоргаараан
сен,
Ээнин мени оттүнгензиг
Эктин бедик, оруун делгем!

Энесайым, Эне-Хемим, Енисейим, Улуг-Хемим деп кара чаңгыс ыдыктыг бодалды илередип турар ыныы-ыныы сестерни таарыштыр ажыдап турарының хуулгазыны аргазы бо-дур. Улуг-Хемниң улуунга чурттап чораан кижилер ол хемни Ава-Хемим деп ырларынга ырлагылаан, тоолдарынга ыдып чорааннар. Ам ол хемниң улуун чурттаан совет кижилер кашгамчыктыг чурттаганы тулуп турарлар. Кажаң-бир балар шагда бир төрел аймак өске төрел аймакче октуг-боолуг халдаар, мал-маганын үнгөөр, аал-орааның өртте-дир, өштүг-өжөөнниг турган чорук шуут читкения Степан Сарыг-оол биле Чингиз Айтматов боттарының чогаалдарынга бижип турарлар.

Тываның улустуң чогаалчызы кыйгырып тур:

Ава хемим, Улуг-Хемим,
Агым күзүү ырым болган,
«Шымда-ла, авай, үер-ле!»
деп,
Шыданмайн кый деп тур
мен.

Кыргыс чогаалчы Чингиз Айтматов биле тыва чогаалчы Степан Сарыг-оолдуң, чаңгыс нениң ооллары дег, төрелдежи бергени — совет улустарының чечектелип турар, бижыгын турар пайыралының магалыг херечизи-дир.

Монгуш КЕНИН-ЛОПСАН,
чогаалчы.

Чаштар—келир үевис

«АЛЁНУШКАДА»

«Алёнушка» — Бай-Тал суурда уруглар садын ынчаар адаан. Үш чыл мурнунда ажыглалда кирген бо садикте «Бай-Тал» совхозтуң малчынарының болгаш суур чурттакчыларының уруглары аас-кежиктиг өзүп, доругуп турар.

Шалаларын кылайтыр доозулаан, чырык, чылыг өрөөлдерлиг бо садиктиң ишти делгем, каастан дерээни шевергин чараш. Дүн-хүн чок мында турар бичин чаштарның оонак-хөглүг ойнап, чурттаарынга, удуп дыштанырынга, өзеринге ол черле таарымчалыг садик болду.

— Садикте шупту бежен кижи бар. Оларның хөй незин малчыннар уруглары — деп, оон эргелекчизи Чечек Түлүшовна Бавыл чугаалады.— Уругларын маңаа тургузарын дилеп турар ылаңгыя малчын ада-иелер ам-даа дыка хөй. Ынчангаш садикти оон-даа алгыдарын планнап турар бис.

Садиктиң 13 кижиден тургустунган комсомолчу-аныяктар коллективи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик ат дээш туржуп турар. Оон кол өзээн дөрт кижи составтыг партболук тургузуп, хөй-хөй чаагай ажыл-херектерни кылып келген. Чижээ садиктиң ажылдакчылары клубка темалыг кежээлерни, солун концерттерни организастап эрттирип, суур чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржип турар. Олар бо чылын мал чемни белеткээринге, хөй кыргыырынга база идепкейлиг киришкеннер.

Улуг болуктүн уругларындан тургустунган «Аялаңкушкаш» деп ансамбль чайын Бай-Тал, Кызыл-Даг, Шуй суурларының ажыл-ишчилерине аалдап барып, солун концертти көргүскен.

Бичин чаштарны өстүрүп кижизидериниң хөрээнге бүгү сагыш-сеткилиден бердинген болган коллективтиң ажылжыгынге идепкейлиг кижизидикчи башкылар Нина Төрештей биле Роза Чөгээ, поварлар Елизавета Соскур-оол биле Кара-кыс Шөмбүл, ажылчынар Роза Улуг-Хаай, Чайлаг-оол Даржаа олар эш-өөрүнге мактаалдыг.

ЧУРУКТАРДА: кижизидикчи башкы Р. Чөгээ бичин чурукчулар-биле; повар К. Шөмбүлдүн кылган амданыг чемнерин уруглар күзелдин-биле четтирелер.

Х.-К. МОНГУШТУН өөзү, фотолары.

• СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ •

АШТЫРЫЫШКЫН ЧОК

Шыдыраа талазы-биле республика чемпионадының дөртку, бешки салыглары эрткен дыштанар хүннерде доозулган. Дөртку салыгда Н. Шишигин биле М. Түлүштүн ужуражыышкыны көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара туткан. Мастерге кандидаттың удурланыкчызы М. Түлүш «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң даарде шыдыраачыларының бирээзи, олар мурнунда каш-даа катап ужурашкан, ынчангаш боттоттарының көштерин тергинин эки билчир. Хөй бодалар солушканының соонда кымнын удары толаргай биллинмес нарын байдал тургустунган, судья хайым чарлаарга, Ак-Довуракты төлээзи аңаа чопшээрешкен.

Хоочун ойнакчы Л. Балган маргылдаага багай эвес белеткелдиин көргүзүп, сорук киришкиннинг ойнап турар. Ол дөртку салыгда Тыва АССР-ниң шилиндек командазының кежигүнү Максим Монгушту уткаш, 4-тен 3 санны ап, Н. Шишигин-биле деңнешкен. Чемпионаттың бо ийи тергиидекчилери боттарының аразында беш дугаар салыгда ужуражып келгеннер. Агы-биле ойнаан Н. Шишигин салыгның ортаа үезинде-ле артык оолдарлыг апарган. Оларны тиилелгеге чедир ол сайгарып, артык күштүүн, арга-дуржулгалыын база катап бадыткаан. Түннелинде арыг удук чаалап алдынган.

Бо күзүн Кызыл хоорайның чемпионадынга шанналдыг черже үнген В. Бузыкаев маргылдааның баштайгы кезиин эки эгелеп, мастерге кандидат Н. Шишигин-биле бир дөмей, чаңгыс-даа аштырыышкынга таварышпаан. Шүүдүр-оол Монгуш биле Шаалый Монгушту дөртку, бешки салыгларда ол'улаштыр уткан.

В. Лукацов, Ө. Бегзи олар эңгелчиг салыгларда арыг тиилелгелерни чедип алгаш, маргылдаага туруш-байдалын эңгээн экижиткен. Кызылдың № 15 школазының өреникчили онгу классчы А. Кольчиков хоотуннардан чыдып калбайн, оларның-биле ачыдачыр тутчуп, аштырыышкын чок ойнап турарларының бирээзи.

Хөрээжен улустуң чемпионадының дөртку салыгда республика чемпиону Л. Соколова биле Г. Ондарның ужуражыышкыны солун болган. Чемпион агы-биле ойнаан, салыгның ортузунда артык шыпарлыг, артында-ла тергеге үдеткен ажык баштыг оолдут турушту эжелеп ап четтигипкен. Г. Ондар оолга кара тевезин орнаар сорулганы салгаш, тергези болган аңы-биле моян талазынче халдап киргеш, төөчү чокка шалаан туруптар көш тып алгаш, хайымнашкан. Оларның кайызы-даа кымга-даа уттурбайн, чемпион ат дээш демиселди үргүлчүлевишаан.

С. ДАҢЗЫ.

ХААК МАРГЫЛДААЗЫ

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Василий Оюнович Янчаттың шанналы дээш районнуң хаак маргылдаазы Бай-Хаак суурга болуп эрткен. Маргылдааны ВЛКСМ-ниң Таңды райкому болган районнуң спорт комитеди бедик организастыг деңнелге солун эрттирген. Аңаа Бай-Хаактың, Хову-Аксының, Сосновканың, Владимировканың шилиндек спортчулары киришкен. Оолдар 10 километрге маннаан.

Чиляг демиселдин түннелинде Бай-Хаактың спортчузу Николай Пономарёв 10 километрни 33 минутада эрткеш, бирги черни алган. Хову-Аксының төлээзи В. Ковалев ийиги черни эңгээн. Бай-Хаакта уругларның спорт школазының тренери Михаил Григорьев үшкү черде.

Уруглар 5 километрге маргышкан. Бирги черже Ирина Кожушко бүзүрелдин-биле үнген. Ийигизин Людмила Адаева, үшкү черни Сосновкадан келген спортчу Т. Елокина чаалап алган. Ол маргылдаага бедик түннелдерни көргүскен шилиндек спортчулар бо чылын болур республика маргылдааларынга киржир.

Типлекчи спортчуларга ВЛКСМ Таңды райкомунуң болгаш спорт комитединиң шанналдарын тывыскан.

С. ОЮН.
ВЛКСМ Таңды райкомунуң ийиги секретары.

БИРГИ ЧЕР ДЭЭШ

Кызыл районнуң бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазы районнуң Культура бажынынга үш хүн үргүлчүлээн. Аңаа тус-тус шыдыраачылар болгаш командалар күзүн шенешкеннер.

Маргылдааның түннелинде бирги черни Ооржак Сендаш эңгээш, район чемпиону болган. А ийиги, үшкү черлерни В. Дандар биле К. Монгуш олар үлешкеннер. Команда адыг-биле «Х Улуг хурал» совхозтуң шыдыраачылары типлекчи болган.

Б. МАНДЫП-ООЛ.

• • •

Алышкылар — чемпионнар

Ол-ла районда Бур-Чер ортумак школазының 5—9 классларының өреникчилериниң аразынга база шыдыраа маргылдаазы болган. Аңаа 13 оол, беш кыс киришкен. Маргылдааның түннелинде 8-ки классчы Евгений Тежит, 5-ки классчы Ирина Тежит алышкылар тус-тус чемпионнаанар.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Оорлар баш сугар чер тыппазын

КЕЗЕМЧЕДЕН ЧАЙЛАВАС

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ажылчы чоннарның материалдыг байдалын экижидер, культуразын бедидер дээш бүгү хемчегларны ап, бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга бараалгадып турар. Ажыл телевиряны доктаамал өстүрүп, хөй уругларлыг оргбүлелерге материалдыг дузаламчыны көргүзүп, аараат, ажылдаар аргазын чидиргенде-даа, кырыырга-даа күрүне пенсия, пособиени тыпсып берип турар. Амыдырал хүн келген тудум экижип, кижилериниң угаан-медерели, культуразы бедип турар магалыг үеде ажылдап, чурттап чоруур-дур бис.

Ынчалза-даа оор херек үүлгедип, ниитиниң-даа, хамаатыларның-даа мал-маганын оорлап, чиик амыдырал сүрүп чоруур чилби-чазыйлар хөй эвес-даа болза, ол ийи-чаңгыс ёражок оорлар бистиң аравыста бар. Оларның чамдыкы бир коллективте ажылдаан кижи болуп алган, хүндүсү үелерде көөрге, арын-үүрлүг, аңаа кижилер ышкаш чоруур, а дүне ийи бүтүг «кокайлар» ышкаш хайдынып, чимзенип, дилеп, оорланыр болгулаар.

Ынчангаш маңаа каш чижекти бижинир бодадывыс.

Чоокта чаа Хандагайты суурга суд болган. Аңаа Соскалчык Борбай-оол, Салчы Базыр-оол, Тумат Кызыл-оол, Кыргыс Кутузов оларның херээн районнуң улус судунуң коргенг ол. Олар Торгалыг девискээриндеи 23 баш чылгы малды оорлап сүргеп, Улуг-Хем районнуң Хендергениң Могай деп черде чурттаа турар Намчыл Чыртак-оол деп кижиниң аалынга аппарсаш, садып, саарын турган, тут-турганнар. Оорларның бирээзи Тумат Кызыл-оол Таңды районнуң Элегесте чурттап турар. Өскелери Өвүр районнуң хамаатылары. Олар оор кылганы дээш тус-тузунда хоойлу ёзугаар шиттиргеннер.

Оорлар чеже-даа кажар арганы хереглеп, чаштынып, бузуртунуп чоруурга, дружинниктер, оперативтиг бөлүктер болгаш ак сеткилдиг кижилер оларны дөмей-ле сойгалап ылередир.

Бо чылдың август 31-ниң дүнеан бүргеп болгаш чаашкынныг болган. Ол дүне «Коммунизмче орук» совхозтуң Бора-Шай салбырында чурттап турар пенсионер Чүлдүм Алдын-оолович Монгуштуң аалының чоогунга биллиимес машинаның мурнунда бичин карактары (подфарниктери), кузов соонда тормоз теверге көстүр кызыл чырыктары ожүп, чырыш турарын рейд кылып чораап райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылы болгаш бөлүк дружинниктер эскерип кааннар. Оперативтиг бөлүк машина чыраан черни бүзээлээш, кедеп турарга, дөрт кижи Монгуштуң кажаазындан хойну оорлаап, машинага чүдүрер дей бергеннер. Оорлар шак ынчан туттурганнар.

Олар кымнарыа? Мурнунда совхозтуң чугаар малчыны диртип чораан «Коммунизмче орук» совхозтуң Бора-Шай салбырында чурттап турар Кара-Сал Бөвен-оол, «Ак-Чыраа» совхозтуң төвүнге садыгылап турган, мурнунда база кем-херекке оналажып чораан Михаил Монгуш болгаш бо чылдың сентябрь 17-де «Коммунизмче орук» совхозтуң суг соортур машиназын оорлап чыгаш, чая халдын каан кижиниң хөрээнге киришкен Алексей Донгак олар болган. А. Донгак инвалид дээш күрүнеден пенсия ап чоруур, ол хиреде оор херекти үүлгедип турар. Оларның дөрт дугаар эжи райпочтаачызы Чамзы Чаш-оол. Райпо баштаар черни Ч. Чаш-оолга эки ажылдан турган кижи деп характеристика берген. А херек кырында ол бужар херекти үүлгедип чоруур, чаржынчыын кербес бе!

Бо кижилерге хамаарыштыр херектиң истелгези дооступ турар, эм суд шиитклеп маган турар.

Оорлар дыка чазый-чилби, оларга ийи-чаңгыс мал эвээш кылдыр сагындырар, ынчангаш артык сеткил-биле кодиноданы-биле үзе сүрүп алырын бодаар. Оон бир чижээ. Бо чылдың июль айның ортан үезинде «Ак-Чыраа» совхозтуң малчыны Тумат Момбураның коданындан 15 иртти, 47 баш ошкүлерни Юрий болган Сергей Натпит-оол алыцкылар биле Николай Чаш-оол үзе сүрүп алгаш, «О. Шынаа» совхозче бар чорда, оперативтиг бөлүк дежурныйлары туткан. Малдарны эзлинге эгиткен, оорларга удур херек оттуртунган.

Районнуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары, тускай дружинниктер, оорлар-биле демисел чорудар оперативтиг бөлүктер бир демиит, план ёзугаар ажылдап турар. Олар айгы-ашгы бөлүк болуп алгаш, рейдилерни кылып, дежурныйлап турар. Сентябрьниң 30-ниң дүнезинде районнуң оперативтиг бөлүктериниң бирээзи Хам-Дыт бригадазынга хамааржыр малчын Чамыян Мокузукович Монгуштуң аалынга чеде берген турда, ийи аттыг кижилер келгеш, сезиг алгаш, дёзерни ораладышкан. Ынчалза-даа оперативтиг бөлүк оларны чер алыспаан. Оон ийерээни: Хөндергей чурттуг Ховалыг Арандол биле Чадаананың 209 дугаар орук участогунуң ажылчыны Ким-оол Монгуш олар Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаты Ирина Ооржаковна Делгер-оолдуң «Алдан-Маадыр» совхозтан ийи аңдын оорлаап, баш сугар чер тыппайн, товаан чораанпары ол болган. Ук херекти истеп, оттургаш, судка шилчидеря-биле Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң иштики херектер килдизинче шилчиткен.

Оорлар хаттыг, чаъстыг, караңгы дүнелерни ажыглаар, ылаңгыя октябрь, ноябрь айларда хар чаар дүнелерде хөделирлер. Оорлар-биле демисел чорудар оперативтиг болуктуң кежигүннери үе-шаанын кандыг-даа үезинде серемчилелин кошкатпастар. Октябрь 2-ниң дүнезинде туманныг, быскан хар чаап турган. «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны А. Ондарның бирээзи хуу, бирээзи совхоз аңды ийи аттыг Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозта Алексей Чылбакович Донгак, Федор Доржуевич Ондар олар оорлаап, Тевез-Хая суурда иеек кажаалынга өөп алган турганда туткан. Ук херекти база Чөөн-Хемчик районнуң иштики херектер килдизинге дамчыткан.

Оорлар-биле демисел чорудар оперативтиг болук, дружинниктер болгаш иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары рейдилерни доктаамал чорудуп, оорлар-биле демиселди күштелдиргениниң оон-даа ыңай хөй оорларны изередип, туткан. Оорлаарынга сүвдулуг кижилериниң дадзыны көдээ Совет бүрүзүнде тургускан. Олар-биле профилактика ажылын доктаамал чорудуп турар.

Д. ООРЖАК,
А. МАШПААДАН,
оперативтиг бөлүктүң кежигүннери.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-34, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлетүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериялың 2-12-45, солун келбейн баргаяа 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 2742.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01427

ТВ

ДЕКАБРЬ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.40—Эртенги гимнастика.
11.00—«Спорт-клуб».
12.10—«Кызыл яблоко». Уранчечен фильм.
13.30—Медээлер.
13.40—16.00 Чаңсар.
16.00—Медээлер.
16.20—«Сээн күш-ажылың — сээн бедиңге». Документалдыг фильмнер программазы: «Бүзүрел», «Анна Савельевнаның кичээлдери», «Кино механики — мергежил», «Төрээн чуртка бараалгадыыл».
17.15—«Төөгүнүн арыннары».
17.45—«Бистің садывыс».

КЫЗЫЛДАН

18.15—Телемедээлер.
18.25—Документалдыг фильм.
18.35—«Чогаалчы болган үе».
19.05—«Ажыл-иш». Телефильм.
19.25—«Хөй-ниитти амыдыралының экраны». Дамчыдылга.
19.55—Телемедээлер.
20.10—Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.15—«Бөгүнгү делегейде».
20.30—«Москваның медээлери» солуннуң шанналы дээш фигуралыг чугулаашкынга делегей маргылдаазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадиондан дамчыдылга.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.05—Наркология пунктуларындан: «Адрезинге келиңер» деп документалдыг телефильм.
23.35—«Фестивальдар, конкурстар, концерттер».
00.10—00.40—«Куштар хөлү». Документалдыг телефильм. Тоончуүүнде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.15—«14-тен 18-ке чедир». Ленинградтан дамчыдылга.
18.45—«Кантабиле» дээр камерлиг ансамбльдиң концерти.
19.15—«Ипатовчуларның курлавырлары». Ставропольениң Ипатов районунга партконференция дугайында чугаа. СЭКП Ипатов райкомунуң бирги секретары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. В. Калягин киржир.
20.00—«Чурук бүрүзүүде — хүн».

КЫЗЫЛДАН

20.15—21.25 — Документалдыг фильмнер программазы: «Шынар стратегизы», «Кичээлдер соонда».

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыннадыр турары-биле алырга, бөгүн республиканга көжүп турар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температураазы 18—23, чамдык районнарга 10—15 градус соок болур.

Кызылга чагбас. Ыныы-бүрү угланыышкынныг хаттың күжү кошкак. Агаар дүне, 32—34, хүнүс 21—23 градус соор.

Республиканың автоорук тарынга онзагай өскерлиг кий болбас. Эртенги шактарда биче туманнаар, ынчалза-даа оруктун көстүрү эки болур.

КИНО

ДЕКАБРЬ 12-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Дорт мушкетер» 10.00, 12.40, 15.20, 18.00, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шак ажылдан үүрү» 9.40, 10.40, 15.20 шактарда, «Читкен чагалак» 12.15, 17.00, 20.05 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночыыды 15.00 шакта. «Ур оон келиишкин» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «А бо ыраныыл болза» 15.00, 18.40 шактарда. «Шиитпир пеген тур мен» 16.50, 20.30 шактарда.

Чөпшээрел чонка шиви кезерин болдурбазын организациялар, бүдүрүлгелер удуртукчуларынга, хамаатыларга Тываның ыяш ажыл-агый эргелелиниң дыннадып тур.

Чаа чыл байырлалын эрттиреринге хереглээр шивилерни садыг четкизинден садып алыр.